

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Le Roy Edwin Froom The conditionalist Faith of our Fathers, τόμος Β',
Review and Herald Washington, D.C. 1965, σελ. 1344.

Ὁ σ. τοῦ Β' τόμου τοῦ περιφήμου συγγράμματος «The conditional Faith of our Fathers», ὡς καὶ ἄλλων σπουδαίων καὶ γνωστῶν συγγραφῶν, καθηγητῆς τῆς ἱστορικῆς θεολογίας τοῦ πανεπιστημίου Andrews ἐν Ἀμερικῇ, δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν τῆς «Θεολογίας», διότι πρὸ ἱκανοῦ χρόνου («Θεολογία» 27(1956/167) ἐβιβλιογράφησα τὸν Α' τόμον τοῦ ὡς ἄνω συγγράμματός του.

Ὁ σ., ὡς καὶ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, μεθυσμένη ὄντως ἱκανότητα καὶ ἀφάνταστον ἐργατικότητα κατορθώνει νὰ συγκεντρώσῃ πάντα τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ἐκ τῆς ἀρχαίας, μεσαιωνικῆς καὶ συγχρόνου γραμματείας καὶ νὰ προσαρμόσῃ ταῦτα εἰς ἀληθῶς πρωτότυπον σύνθεσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ θέματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι, «ἡ ὑπὸ ὄρους πίστεως τῶν Πατέρων μας» περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὸν Α' τόμον εἶχεν ἐξετάσει τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς περὶ ἐμφύτου (innate) ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλίας, τῆς ἐλληνικῆς, ἀνατολικῆς καὶ ἐλληνιστικῆς σκέψεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρώτης καὶ δευτέρας περιόδου τῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Ἡ κοπιώδης καὶ ἀληθῶς θαυμαστὴ προσπάθεια τοῦ σ. ἐξαντλεῖται εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀρχικῆς περὶ τῶν ἐσχάτων πίστεως, ὡς ἀποκαλύπτεται αὕτη εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν (Π. καὶ Κ.Δ.) ἀπὸ πάσης ἐπιρροῆς καὶ ἐπιδράσεως τῆς ἰουδαϊκῆς ἢ ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὡς τὴν παρακολουθεῖ κυρίως εἰς τὸν Ἀπολογητὴν Ἀθηναγόραν, τοὺς Ἀποστολικοὺς Πατέρας, τὸν Τερτυλλιανόν, Αὐγουστίνον, Χρυσόστομον κ. ἄ. καὶ τέλος τὸν Ὠριγένην. Ἀπομένει βεβαίως ἐρωτηματικὸν κατὰ πόσον ἡ ἐκκαθάρισις αὕτη ἐπιτυγχάνεται ἀπολύτως, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς Α.Γ. δὲν ἐξαιροῦνται τελειῶς ἐπιδράσεώς τινος, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὸν δανεισμὸν τῶν ὄρων ἐκ τῶν ὁμοίων πηγῶν. Πάντως ἡ ἐφαρμοζομένη μέθοδος εἶναι ἄξια προσοχῆς ὡς πρὸς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἀληθείας περὶ τῆς «ἐμφύτου», ὡς τὴν ὀνομάζει, πίστεως περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς τελικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως καὶ καταπαύσεώς της.

Εἰς τὸν πρὸ διετίας περίπου ἐκδοθέντα δεύτερον τόμον τῆς σπουδαίας ταύτης μελέτης ὁ σ. συνεχίζει τὴν ἔρευνάν του καὶ τὴν προσπάθειαν τῆς ὡς ἄνω ἐκκαθάρσεως ὑπὸ αὐστηρὸν κριτικὸν καὶ ἔστιν ὅτε μονομερῆ χράσαντες τῶν σχετικῶν στοιχείων τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς γραμματείας ἀπὸ τῆς 7ης ἑκατονταετηρίδος (ἀρχίζει μετὰ τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Σωφρόνιον (560-638), ὑποστηρίζοντα τὴν ἀθανασίαν ὡς δῶρον Θεοῦ) μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Μὲ τὴν αὐτὴν θαυμαστὴν εὐχέρειαν καὶ κριτικὴν διάθεσιν παρακολουθεῖ τὸ ἄπειρον ὕψος ἀνακλῆρου τῆς μεσαιωνικῆς σκολαστικῆς θεολογίας καὶ φιλοσοφίας τῆς Δύσεως, τῆς τε καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ὡς καὶ τὰ διάφορα μεταγενέστερα καὶ νεότερα φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ τὰς ποικίλας τάσεις καὶ κατευθύνσεις τῆς φιλοσοφικῆς καὶ θεολογικῆς σκέψεως, μὴδ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναπτυχθέντος πνευματισμοῦ ἐξαιρουμένου, (τὸν ὁποῖον καὶ θεωρεῖ ὀρθῶς ὡς αὐτόχρημα σατανικὴν ἐφεύρεσιν) καὶ προσπαθεῖ ἐν πολλοῖς, οὐδὲ ἀνεπιτυχῶς, νὰ ἀναδείξῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένην ἀλήθειαν περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς.

Ἡ «ἄνευ ὄρων πίστις» εἰς τὰ ἔσχατα ἐμφανίζεται ὡς ἀνανευμένη καὶ ὑποστηρι-

ζομένη διὰ τῆς νεωτέρας θεολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐξελιξέως, ἰδίᾳ ἐν Β. Ἀμερικῇ, ὅπου καὶ κατὰ τὸν σ. ἐπικρατεῖ σήμερον.

Τὸ ἀληθῶς πλουσιώτατον ὕλικόν τὸ ὁποῖον ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ σ. καὶ ἡ ζωντανὴ ἐκθεσις τῶν ἐξ αὐτοῦ πορισμάτων τῆς μελέτης του, πλουτιζομένη καὶ δι' ἀπειρίας καλλιτεχνικῶν εἰκόνων, οἷον εἰκονογραφουσῶν τὴν ὅλην καὶ παμμερῆ ἐξέλιξιν τοῦ θέματος τῶν ἐσχάτων, καθιστοῦν τὸ ἐκτεταμμένον σύγγραμμα (σ. 2476 εἰς δύο τόμους) ἄξιον σοβαροῦ ἐνδιαφέροντος ἰδίᾳ διὰ τοὺς μὲ τὴν ἐσχατολογίαν ἀσχολουμένους, οὐ μόνον διὰ τὸν πλούσιον ἱστορικὸν πληροφориакὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν αὐτοῦ ἐνημερότητα.

Ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι (ὡς δηλοῦται καὶ ἐν τοῖς τόμοις), τὸ βιβλίον ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἀντβεντιστῶν * τῆς ἐβδόμης ἡμέρας, καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ ὑπερεξηκονταμελοῦς ἐπιτροπῆς, θεολόγων, ἱστορικῶν καὶ ἄλλων εἰδικῶν ἐπιστημόνων.

Ἀμλκας Σ. Ἀλβιζᾶτος.

Ἱερέως Γεωργίου Μαστραντώνη «Ο Logos», Διαφωτιστικὰ τεύχη περὶ τῆς ὑποστάσεως καὶ διδασκαλίας τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκδιδόμενα ἀγγλιστὶ ἐν St. Louis 15, Mo. (P.O. Box 533 U.S.A. (ἄνευ χρονολογίας).

Ὁ ἐκ Κορινθίας καταγόμενος ἄριστος καὶ κατὰ πάντα αἰδέσιμος καὶ σεβάσμιος Ἱερεὺς Γεώργιος Μαστραντώνης, πτυχιούχος τῆς Θεολ. Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἐγκατεστημένος ἐν ταῖς Η.Π.Α. μετὰ εὐδοκιμωτάτην ἐφημεριακὴν ἐκεῖ ὕπηρεσίαν, ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη τῆς κατὰ θεῖαν παραχώρησιν σωματικῆς αὐτοῦ δοκιμασίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ διαφωτιστοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ πίστεως ἐν Ἀμερικῇ, διὰ τῶν διαφωτιστικῶν περὶ αὐτῆς τευχιδίων αὐτοῦ, ἐν τῇ ἀγγλικῇ γλώσσῃ, ἧτις παρὰ τὴν ἀπὸ ἐκατονταετίας ἐγκατάστασιν αὐτῆς ἐκεῖ, ἐν πολλοῖς ἀγνοεῖται.

Ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μεταφυτευθεῖσα εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ θαυμαστὴν χώραν τῆς Β. Ἀμερικῆς διὰ τῶν πρώτων ἀποικικῶν μεταναστῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, παρακολουθουμένων ὑπὸ τῶν ἀποικωτέρων ἱερέων των, τῶν ἐξυπηρετούντων αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν τυπικῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, παραπλεῦρος πρὸς τὴν μικρὴν κατὰ μικρὸν κοπιώδη οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν, ἀλματώδη δὲ μάλιστα τελευταίως ἄνοδον τῶν ἐξ Ἑλλάδος καταγομένων ὀρθοδόξων ἀμερικανῶν πολιτῶν, ἀνεπτύχθη, διεμορφώθη καὶ ὀργανώθη κυρίως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ μετέπειτα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μελετίου, τοῦ Μητροπολίτου Κορινθίας καὶ ἐπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Δαμασκηνοῦ, τοῦ ἀπὸ Κερκύρας Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς καὶ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, τοῦ ἀπὸ Κορινθίας Ἀρχιεπισκόπου Μιχαὴλ καὶ τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἰακώβου.

Ἡ οἰκονομικὴ ἄνοδος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνηρότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐκεῖ, διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίσθη ἡ καλὴ μισθοδοσία τῶν ἱερέων καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις λαμπρῶν ναῶν, ὅχι ὅμως καὶ ἡ ἀνωτέρα μόρφωσις κληρικῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ πολὺ ὑπολείπονται τῶν ἐκεῖ συναδέλφων των, τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐκ τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀνάκλησις μορφωμένων κληρικῶν δὲν ἔλυε τὸ πρόβλημα καὶ διὰ τὸ ἐλλειπὲς τῆς μορφώσεως καὶ διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς τοπικῆς γλώσσης (τῆς ἀγγλικῆς). Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς ἔκαμε σπουδαῖον βῆμα προόδου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν διὰ τῆς ἰδρύσεως στοι-

* Θρησκευτικὴ προτεσταντικὴ αἵρεσις, ἀρχὴν ἔχουσα ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ William Miller (1782-1849), δεχομένη τὴν προχλιετῆ ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνακρίνισιν τῆς γῆς, ὡς τόπου τῶν σωθέντων μετὰ τὴν φυσικὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν.

χειώδους (δυστυχῶς) Ιερατικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία οὔτε καὶ τώρα μετὰ τόσα ἔτη καὶ ἀκόμη μετὰ τὴν σπουδαίαν ἀνάδιοργάνωσίν της καὶ εἰς μεγαλοπρεπῆ κτίρια ἐγκατάστασίν της ἐν Brookline (Boston) ἔλυσε τὸ μέγα ζήτημα. Τὸ μέγα θέμα ἦτο καὶ εἶναι διπλοῦν ἢ μᾶλλον τριπλοῦν. 1) Ἡ διὰ τῆς σχολῆς μόρφωσις ἱερῶν πρὸς ἐξυπρέτησιν τοῦ ἐλληνορθόδοξου ποιμνίου. Ἡ μόρφωσις αὕτη πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ ἤδη ἀνερχόμενον πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἀπογόνων πλέον τῶν πρώτων ἀπολοικῶν μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι κατέκτησαν ἤδη οὐ μόνον τὸ οἰκονομικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικὸν πεδίον μὲ ἀξιόλους ἐκπροσώπους των εἰς τὴν ἐπιστήμην (πλείστοι ὅσοι καθηγῆται τῶν Πανεπιστημίων) καὶ εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν στάδιον (ἱατροί, δικηγόροι, δικασταί, δικιχηταί, βουλευταὶ καὶ γερουσιασταί!) 2) Ἡ μόρφωσις αὕτη τῶν ἐκ τῆς σχολῆς ἐκείνης νέων ἱερῶν πρέπει νὰ εἶναι ὅχι ἀπλῶς μεγάλη καὶ σπουδαία εἰς τὴν βᾶσιν της, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, φιλοσοφίαν, φιλολογίαν καὶ τὴν ἐλληνικὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν της ἐμφάνισιν διότι οἱ νέοι ἀπόγονοι τῶν ἐλλήνων μεταναστῶν α) δὲν εἶναι πλέον Ἕλληνες ἀλλ' ἀμερικανοὶ πολῖται καὶ β) κατὰ τὸ μέγιστον ποσοστὸν ἀγνοοῦν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ συνεπῶς ἡ ποιμαντορικὴ ἀνταπόκρισις πρέπει νὰ γίνῃ εἰς τὴν γλῶσσάν των, ἡ ὁποία δὲν εἶναι πλέον ἡ ἐλληνικὴ ἀλλὰ ἡ ἀγγλική. Τοῦτου ἄμεσος συνέπεια εἶναι ὅτι ὁ νέος ἱερεὺς πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνωτέραν ἐλληνικὴν φιλοσοφικὴν, κοινωνικὴν καὶ θεολογικὴν μόρφωσιν διὰ νὰ δυνηθῇ, γενόμενος διὰ τούτων ἀτόχος τῆς ἐλληνικῆς ὀρθόδοξου θεολογίας, διὰ τελείας ἀγγλικῆς συγχρόνως καταρτίσεως, σὰν ἀνώτερος ἀμερικανὸς σοφός, νὰ διερμηνεύῃ ἐκείνην εἰς τὸ ἀγγλοαμερικανικὸν πλέον ὀρθόδοξον ποιμνίον του. Τοῦτο εἶναι τὸ κύριον πρόβλημα. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἔγινε καὶ γίνεται τὸ λάθος νὰ συγκεντρωθῇ ὅλον τὸ βάρος εἰς τὸ ζήτημα τῆς (ἐλληνικῆς) γλώσσης μὲ τὴν ἀνόητον ὀπισθοβουλίαν τῆς διατηρήσεως δῆθεν διὰ ταύτης καὶ μόνης! (καὶ ποίας;) τῶν ἐξ ἐλλήνων ἀμερικανῶν, ὡς ἐλλήνων!! Τὸ βασικὸν τοῦτο λάθος πληρῶνεται ἤδη, καὶ ἂν ἐξακολουθήσῃ γινόμενον θὰ καταλήξῃ εἰς ἀφανισμόν τέλειον τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου. Τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ ἀνέπτυξα ἄλλοτε πολλάκις καὶ ἀλλαχοῦ καὶ δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος περαιτέρω ἀναπτύξεώς του. Ἄν ὅμως δὲν λυθῇ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, ἡ ὁποία λόγῳ τῆς ὑποδεικνυμένης ὑψηλῆς ἐλληνοπρεποῦς καὶ συγχρόνως ἀγγλοπρεποῦς μορφώσεως τῶν ἱερῶν, ἀφίνει καὶ εὐρὺ περιθώριον θρησκευτικῆς ἐξυπηρετήσεως διὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐλαχίστης μειονότητος πλέον τῶν ὑπεργήρων ἀκόμη παλαιῶν μεταναστῶν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας γενεᾶς καὶ τῶν νέων μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι δὲν γνωρίζουν τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, τότε ἡ ἀποτυχία θὰ εἶναι πλήρης. Τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος εἶναι οἱ ἀμερικανοὶ πλέον τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ αἶσθημα ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν μεταναστῶν καὶ ὅχι οἱ Ἕλληνες μετανάσται ὡς ἄλλοτε. Ὁ ἐλληνικὸς ἐθνισμὸς δὲν συγκρατεῖται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ δι' οὐδενὸς μέσου καὶ πολὺ ὀλιγώτερον διὰ τῆς γλώσσης (ὄρα καὶ τουρκοφώνους Ἕλληνας τοῦ Πόντου) καὶ θὰ εἶναι μέγα πᾶγμα, ἂν ἀντὶ τῆς ἀνοήτου προσπάθειας διατηρήσεως τοῦ ἀσυγκρατήτου ἐλληνισμοῦ, θὰ τρωπώμεν εἰς τὴν πρέπουσαν ἐπιδιώξιν τοῦ πολυλόγου φιελληνισμοῦ τῶν ἐξ ἐλλήνων ἀμερικανῶν, ὁ ὁποῖος τείνει μὲ τὰς εὐφυίας μας νὰ χαθῇ ἀνεπιστρεπτι καὶ αὐτὸς καὶ 3) Ἡ Ἀμερικὴ εἶναι, ἔνεκα καὶ τῆς κρατούσης ἀπολύτου θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, μωσαϊκὸν θρησκείων, ἐκκλησιῶν καὶ δογμάτων. Συνεχῆς δὲ ῥεῦμα κινεῖ τοὺς πιστοὺς τῆς μῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ἄλλην. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ῥευμάτων κατευθύνεται ἀπὸ τὰς σύγχρονάς προτεσταντικὰς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν, ἡ δὲ σπουδαιότερος λόγος τῆς ἀριθμητικῆς προόδου τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἀμερικῇ (παρεχτὸς τῆς μεταναστεύσεως) εἶναι, ἡ ἱκανότης τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κλήρου θεολογικῶς καὶ γλωσσικῶς καὶ ψυχολογικῶς νὰ διερμηνεύῃ τὴν Ἐκκλησίαν του εἰς τοὺς ἐργομένους. Ὁ ἰδικὸς μας κλήρος διὰ τὴν ἑλλειψιν τούτου τοῦ εἵδους τῆς μορφώσεως δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ πρόξῃ καὶ ἔτσι κ ρ ι ο λ ε κ τ ι κ ῶς ἀγνοεῖται ἐκεῖ ἡ Ἐκκλησία μας! Τί θὰ ἐγένετο ἂν ἦσαν ἄλλως τὰ πράγματα καὶ οἱ φεύγοντες ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας των

ἀντὶ νὰ καταφεύγουν εἰς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν ἐκκλησίαν κατέφευγον εἰς τὴν ὀρθόδοξον, πρεπόντως διερμηνευμένου τοῦ μεγαλείου τοῦ θησαυροῦ της, δι' ἐξάρσεως μάλιστα τοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτήρος τῆς ὀργανώσεως καὶ διοικήσεώς της, τόσοσιν οἰκείον εἰς τὴν δημοκρατικὴν Ἀμερικὴν, ἔναντι τῆς ἀπολυταρχίας τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτὰ ἐλέχθησαν κατὰ κόρον καὶ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενον ἐγκαίρως ἤδη ἀπὸ (τοῦ 1920!) καὶ ἀπὸ ἄλλους, ἀλλὰ ἡ προσήλωσις εἰς τὴν πεπατημένην δὲν μᾶς ἀφήνει καὶ ἐδῶ νὰ ἀναπνεύσωμεν. Βεβαίως πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται πολλὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἐργασία καὶ μεγαλυτέρα καὶ βαθυτέρα συνεργασία, διότι ἄλλως οὐκ ἔστι γενέσθαι. Εἶναι ὅμως πικρὸν καὶ λυπηρὸν νὰ καταστρέφεται ὁλόκληρον μέλλον τῆς ἐλληνικῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀπὸ τὴν ἀνικανότητα κινήσεως πρὸς τοὺς τόσοσιν ἄλλως τε οἰκείους τῆς Ἀμερικῆς ὀρίζοντας τοῦ φερέλπιδος μέλλοντος.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ λημονῇται ὅτι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετεφυτεύθη εἰς τὴν Ἀμερικὴν πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς Ῥώσους ὀρθοδόξους, οἱ ὅποιοι παρὰ τὰς μεταγενεστέρas καὶ συγχρόνους διαιρέσεις των ἔχουν ἐννοήσει τὸ μέλλον τῆς Ὀρθοδοξίας ἐκεῖ καὶ προσπαθοῦν καίτοι ὑστεροῦντες τῶν Ἑλλήνων οἰκονομικῶς νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν μεγάλην στιγμὴν τῆς Ὀρθοδοξίας ἐν Ἀμερικῇ καὶ ὡς εἶναι φυσικὸν θὰ τὸ ἐπιτύχουν ἡμῶν χασκόντων, τῆς μελλούσης ἀμερικανικῆς ἀγγλογλώσσου ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας λαμβανούσης τότε χαρακτῆρα ῥωσικὸν καὶ ὅχι ἑλληνικόν, καὶ ὁ νοῶν νοεῖται.

Ἀντὶ τούτου γίνεται, ὡς ἀφίεται νὰ νοηθῇ, ἀνόητος προσπάθεια προπαρασκευῆς ἀνακηρύξεως ὡς αὐτοκεφάλου τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀμερικῆς ὡς αὕτη ἔχει!!, τοῦθ' ὅπερ ὡς πρόωρον καὶ ἀμελέτητον θὰ σημάνῃ τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ἐκφυλισμὸν αὐτῆς ἐν Ἀμερικῇ διὰ τὴν ἄλλειψιν τῶν βασικῶν πρὸς τοῦτο προϋποθέσεων. Τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν δὲν ἀντελήφθησαν καὶ δὲν ἀκολουθοῦν οἱ ἐπίσημοι, τὴν ἠγνόησαν ἐγκαίρως καὶ τὴν ὑπεστήριξαν πολλοὶ φωτισμένοι ἱερεῖς καὶ ἐκ τῶν πρώτων ὁ πατὴρ Γεώργιος Μαστραντώνης, ὁ ὅποιος καὶ διὰ τῆς τωρινῆς διαφωτιστικῆς του δράσεως ἐπιδίδκει νὰ βοηθήσῃ τὴν μελλοντικὴν ἐξέλιξιν.

Αἱ δύο σειραὶ τῶν διαφωτιστικῶν φυλλαδίων τοῦ ἀναφερόμενου εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείas τῆς διδασκαλίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ προσφερόμεναι εἰς ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰς αὐτὸ ἀποβλέπουν. Καὶ μόνον οἱ τίτλοι τῶν φυλλαδίων αὐτῶν εἶναι ἀρκετοὶ διὰ νὰ δείξουν τὸν διαφωτιστικὸν σκοπὸν τοῦ πατρὸς Γεωργίου Μαστραντώνης διὰ τε τοὺς Ἑλλήνας καὶ Ἀμερικανούς.

Ἰδοὺ μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκ τῆς πρώτης σειρᾶς: Τί εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία — Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας — Αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας — Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Σωτῆρος — Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν — Αἱ μεγάλαι σιγχαὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ — Οἱ ἱεροὶ Κανόνες.

Ἐκ τῆς δευτέρας σειρᾶς: Αἱ βασικαὶ διδασκαλαὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας — Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας — Αἱ ἐπτὰ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι — Οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι — Τὸ μέγα Σχίσμα — Τὰ Χριστιοῦγεννα — Τὸ ἑορτολόγιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας — Τὰ Χριστιανικὰ Σύμβολα — Εἰσαγωγή εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν — Ἡ ἁγία Μετάληψις — Τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας — Οἱ ἐπτὰ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ — Τὰ Ἐπιφάνεια — Ὁ θάνατος ὡς ὁδὸς εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν — Ἡ προσευχὴ — Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία — Ἡ Κυριακὴ προσευχὴ — Οἱ μακαρισμοὶ — Τὰ ἱερὰ Βιβλία τῆς Γραφῆς — Ἡ ἱερὰ παράδοσις — Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ.Δ. — Περιστατικαὶ προσευχαὶ — Ἐξομολόγησις — Χρίσμα — Βάπτισμα — Ἱερωσύνη — Γάμος. — Αἱ εὐαγγελικαὶ παραβολαὶ — Τὰ θαύματα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ — Ὁ ἄσματος υἱὸς — Ἡ διὰ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις καὶ σωτηρία — Ἡ ἐλπίς — Ἡ Θεοτόκος — Τὰ τελευταῖα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ — Ὁ 23ος Ψαλμὸς — Πίστις καὶ ἔργα — Ἡ χαρὰ ὡς δύναμις τῆς ζωῆς

— Ἡ μεγάλη Ἑβδομάς — κλπ. Ὡς καὶ ἐκ μόνων τῶν τίτλων τῶν φυλλαδίων καταφαίνεται, ὁ σ. ἐξέλεξε τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας τὰ ὅποια ἐν καθ' ἐν καὶ ὅλα ὁμοῦ δίδουν πλήρη καὶ σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Ὅλα εἶναι γεγραμμένα μὲ ἀπόλυτον ἀκρίβειαν καὶ λεπτομερειᾶν ἐνημερότητα προϋποθέτουσαν πλήρη θεολογικὴν γνῶσιν, ἱκανὴν νὰ ἐπιτύχῃ σύντομον, ἀλλὰ περιεκτικὴν ἐκθεσιν τῶν δηλουμένων θεμάτων εἰς ὀλιγοσέλιδα (25-50 σελίδες ἕκαστον) εὐχρηστα φυλλάδια, τὰ ὅποια κατὰ τρόπον εὐληπτον καὶ ἐπαγωγὸν διατυποῦν τὴν αὐθεντικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν ἀνάπτυξις τῶν ὡς ἄνω θεμάτων καθιστᾷ αὐτὰ ἔρσιτα εἰς τε τοὺς ἀγγλοφώνους ὀρθοδόξους πρὸς στερέωσιν καὶ οἰκοδομὴν των εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν των καὶ τοὺς μὴ ὀρθοδόξους πρὸς διαφωτισμὸν των ὡς πρὸς τὸ πλήρες περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Ἐπιτυχάνεται δηλ. διὰ τῆς σειρᾶς αὐτῆς σπουδαῖον κατηχητικὸν ἔργον εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ τὸ ὅποιον ὁ σ. εἶναι ἄξιος παντὸς ἐπαινοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως. Μεγαλύτεραν ὑπηρεσίαν δὲν θὰ ἠδύνατο ἀληθῶς νὰ προσφέρῃ ὁ πατὴρ Γεώργιος Μαστραντάνης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μας καὶ διάπυρος εἶναι ἡ εὐχή μου, ὅπως ἐπὶ μακρὸν συνεχίσῃ τὸ μέγα κατηχητικὸν καὶ φωτιστικὸν ἔργον τοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀγιοπάτης ἡμῶν ὀρθοδόξου Πίστεως.

Ἀμύλκας Σ. Ἀλιβιζάτος

Joseph Scharbert, Heilsmitte im Alten Testament und im Alten Orient. Quaestiones disputatae. Herder-Freiburg-Basel-Wien 1964. Σελ. 346.

Ἐν τῷ παρόντι ἀξιοσπουδάστῳ ἔργῳ γνωστοῦ Γερμανοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ παλαιοδιαθηκολόγου ἐξετάζεται μετὰ πάσης ἐνημερότητος καὶ ἐμβριθείας καὶ δὴ ἐν τῷ διαφωτιστικῷ πλαισίῳ τῶν δεδομένων τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐξερευνήσεως τῆς Παλαιᾶς Ἀνατολῆς τὸ σπουδαῖον θέμα τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας περὶ τῶν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσιτῶν τῆς Παλ. Διαθήκης, ὅπερ ἔχει προδήλως οὐ μόνον διὰ τὴν Βίβλον ταύτην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Κ. Διαθήκην ἰδιαιτέρως μεγάλην σημασίαν, καὶ δὴ, ὡς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ του, καὶ διὰ τὴν μετὰ τὴν Β' Βατικάνιον σύνοδον ἀναζωπυρηθεῖσαν συζήτησιν περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματῶν πρὸς τὸν λαόν τοῦ Θεοῦ, ὅθεν ἐξηγεῖται κάλλιον καὶ ἡ εἰς τὴν ἐν τῷ ὑποτίτλῳ τοῦ βιβλίου δηλουμένην σειρὰν θεολογικῶν ἐκδόσεων (Quaestiones disputatae) συγκαταρίθμησις αὐτοῦ (σελ. 7). Τὸ ἔργον τοῦτο διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν ἐν τῷ I ἐξετάζεται ἡ θέσις τῶν μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων μεσιτῶντων ἐν τῇ Παλαιᾷ Ἀνατολῇ (σ. 21-68), ἐν τῷ II οἱ μεταξὺ τοῦ Ἰαβὲ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ μεσάζοντες τῆς Π. Διαθήκης, τῆς ἐξετάσεως τοῦ σχετικοῦ ὕλικου κατανεμομένης, ἀναλόγως τῶν φιλολογικῶν εἰδῶν τῆς Π. Διαθήκης, εἰς 11 κεφάλαια (ἐν ταῖς τοπογραφικαῖς παραδόσεσι τῆς Πεντατεύχου, ἐν τοῖς νόμοις, ἐν τῇ λατρείᾳ, ἐν τῷ Δευτερονομίῳ, ἐν τοῖς Παραλειπομένοις, ἐν τῇ μεταιχμαλωσιακῇ ἐποικοδομητικῇ γραμματείᾳ, παρὰ τοῖς πρὸ τοῦ Ἱερεμίου προφήταις, παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ καὶ τῷ Ἰεζεκίῳ, ἐν τῷ Β' μέρει τοῦ Ἠσαίου, παρὰ τοῖς μεταιχμαλωσιακαῖς προφήταις, ἐν ταῖς κανονικαῖς ἀποκαλύψεσιν, ἐν τοῖς Ψαλμοῖς, τοῖς Ὑμνοῖς καὶ ἐν τῇ σοφιολογικῇ γραμματείᾳ (σ. 69-236). Ἐν δὲ τῷ III μέρει (σελ. 237-320) συνάγονται ἐν 7 κεφαλαίοις, ἀναλυτικῶς τε καὶ συνθετικῶς, τὰ συμπεράσματα τῆς ὁλης ἐρεῦνης, διαπιστομένης διὰ μέσου τῆς ἐναλλαγῆς τῶν περὶ μεσιτῶν Ἰσραηλιτικῶν ἐκδοχῶν τῆς ὑπάρξεως καὶ σταθερῶν ἰδεῶν, διηκουσῶν διὰ τῆς Π. Διαθήκης καὶ συνδεδειγμένων ταύτην μετὰ τῆς Καινῆς, ἅμα δὲ καὶ προαγγελουσῶν καὶ τὴν ἐξίλαστήριον καὶ σωτηριώδη θεανδρικὴν μεσίτευσιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀποκλει-

ομένης ὅμως παντελῶς τῆς μαγείας καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῆς δὲ σωτηρίας διὰ τῆς μεσιτείας συνδυαζομένης καὶ μετὰ τῆς συνεργίας τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, τῆς πρωτοβουλίας ἀνηκούσης πάντοτε εἰς τὸν Θεόν, ἄνευ τῆς βοήθειας τοῦ ὁποῦν πᾶσα ἀνθρωπίνη προσπάθεια εἶναι ματαία. Ἀξία προσοχῆς τυγχάνει ἡ παρὰ τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως ἀποφυγή, πρὸς δῆλωσιν τοῦ μεσίτου, τῆς χρήσεως τῶν ὅρων ruler reward ἢ ruler punishment ἢ τοῦ Korporate personality, ἀκόμη δὲ καὶ τοῦ Stellvertreter καὶ δὴ καὶ τῶν ὅρων Kollektivismus—Individuallismus, Personalismus—Impersonalismus, ἀνθ' ὧν προτιμᾷ οὗτος τὸν ὅρον Solidarismus, ὡς εὐστοχώτερον, καθ' ὅσον ἡ ἀλληλεγγύη (Solidarität) ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ μεσίτου καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, κατὰ τὴν προσφευστάτην διδασκαλίαν τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς (ε' 8 ἐξ). Καταλήγει δὲ ὁ σ. ἀναδεικνύων ἀφ' ἑνὸς τὴν μοναδικότητα τοῦ Μεσίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν βαθυτέραν σημασίαν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χριστιανικῆς διακονίας καὶ τῶν φορέων αὐτῆς, ὡς συμμετοχῆς εἰς τὴν μεσίτειαν τοῦ Χριστοῦ. Τέλος, παρὰ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν ὡς πρὸς διάφορα σημεῖα τοῦ ἔργου τούτου, ὀφειλομένῃ ἐν κατακλείδι νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος σημειώματος ὑποδειχθεῖσαν σπουδαιότητα τοῦ παρόντος ἔργου, ἀποτελοῦντος χρησιμωτάτην συμβολὴν εἰς τὴν διευκρίνισιν καὶ κατανόησιν ἑνὸς τόσον κεντρικοῦ θέματος τῆς Βιβλικῆς Θεολογίας.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments. Vollständige Ausgabe übersetzt und herausgegeben von den Professoren V. Hamp, M. Stenzel und Jos. Kürzinger. Paul Pattloch Verlag. Aschaffenburg 1966. Σελίδες 1527+480.

Ἡ μετὰ χειράς μονότομος καὶ συγχρονισμένη βελτίων γερμανικῇ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρωτοτύπων, μετάφρασις τῆς Βίβλου, ἐκδιδομένη εἰς β' ἐκδοσιν φιλοπονηθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων καθηγητῶν, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος, διακεκριμένος καθηγητῆς τῆς Ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, ἀνέλαβε τὴν ἀναθεώρησιν καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἀποβιώσαντος καθηγητοῦ Stenzel μεταφρασθέντων ἱστορικῶν καὶ προφητικῶν βιβλίων τῆς Π. Δ., ἀποτελεῖ καὶ αὕτη ἐν ἐπὶ πλέον δειγμα τῆς ἐν τῇ Ρωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ παρατηρουμένης κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα συντονωτέρας στροφῆς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τῇ βοήθειᾳ καὶ ἀπαραιτήτων διασαφητικῶν ὑποσημειώσεων. Τῆς λίαν ἐπιμελημένης ἐκδόσεως ταύτης προτάσσεται περιληπτικός, ἀλλ' ἀρκούντως διαφωτιστικός περὶ τῆς Βίβλου πρόλογος, ὡς καὶ σημαντικὸν τμῆμα τῆς γνωστῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ πάπα Πίου ΙΒ' Divino afflante Spiritu τῆς 30/9/1943. Ἐπίσης προτάσσεται σύντομος, ἀλλὰ πλατυτέρα τῆς προηγουμένης εἰσαγωγὴ ἐκάστου βιβλίου. Ἐν τῷ τέλει τῆς μεταφράσεως τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Κ. Διαθήκης παρατίθενται χωριστὰ α) εὐρετήρια ἀλφαβητικὰ τοῦ θείου περιεχομένου αὐτῶν καὶ δὴ τῆς μὲν Π. Δ. ἐν σελ. 1518-1527, τῆς δὲ Κ. Δ. ἐν μὲν σελ. 444-448 πῖναξ ὀνομάτων προσώπων, ἀπὸ δὲ σελ. 449-451 τοπωνύμια καὶ ἀπὸ σ. 451-465 πῖναξ πραγμάτων. Ἔπονται χρονολογικοὶ πίνακες Π. καὶ Κ. Διαθήκης, ὡς καὶ πίνακες μέτρων, σταθμῶν καὶ νομισμάτων καὶ χρονολογιῶν καὶ περικοπῶν χρησιμοποιουμένων ἐν τῇ θ. λατρείᾳ, ὡς καὶ τέσσαρες γεωγραφικοὶ χάρταις τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῆς Παλαιστίνης ἐν γένει.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Andrè Feuillet, L' Apocalypse. État de la question, Studia Neotestamentica. Subsidia. 3. Desclée de Brower. Paris-Bruges. 1963. P. 122.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς παρουσίας ἐργασίας, τυγχάνων εἰς τῶν γνωστοτέρων τῆς ἐποχῆς

ἡμῶν γαλλοφώνων ἑρμηνευτῶν τῆς Κ. Διαθήκης, παρέχει ἐν τῷ μετὰ χεῖρας πολὺ ἐνδιαφέροντι μελετήματι εἰκόνα συνοπτικὴν, ἀλλὰ ἐμπεριστατωμένην τῆς περὶ τὸ τελευταῖον καὶ μάλιστα δυσνόητον βιβλίον τῆς Κ. Διαθήκης ἀξιολογώτερας ἐρεύνης ἀπὸ τοῦ 1920-1963. Ἀποτελεῖται δὲ τοῦτο ἐξ ἐπτά κυρίων κεφαλαίων, ἐν τῷ α' τῶν ὁποίων (σ. 9-18) διατυπῶνται γενικαὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως περὶ τῶν νεωτέρων ὑπομνημάτων καὶ τῶν διαφορῶν ἑρμηνευτικῶν μεθόδων, τῶν ἐφαρμοζομένων εἰς τὸ βιβλίον, ἐν τῷ β' ἐξετάζεται ἡ ἐνότης περὶ τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν φιλολογικὴν ὕφην τοῦ βιβλίου (σ. 19-30), ἐν τῷ γ' ἐπισκοπεῖται ἡ ἑρμηνεία τοῦ συνόλου τοῦ βιβλίου μετὰ τῶν συμπερασμάτων τῆς ἐπισκοπήσεως ταύτης (σ. 31-52), ἐν τῷ δ' κεφ. ἐκτίθενται ἡ διδασκαλία τοῦ βιβλίου καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῶν διαφορῶν προβλημάτων τοῦ βιβλίου (σ. 53-74), ἐν τῷ ε' ἐξετάζεται ἡ χρονολογία καὶ ὁ τόπος τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου (σ. 75-80), ἐν τῷ ζ' γίνεται λόγος περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ βιβλίου (σ. 81-90) καὶ ἐν τῷ ζ' (σελ. 91-108) ἐξετάζονται διάφορα προβλήματα τοῦ βιβλίου (ἡ γυνὴ τῆς Ἀποκαλύψεως, ἡ χιλιετηρὶς, τὸ κείμενον, ἱστορία τῆς ἑρμηνείας, διάφοροι μονογραφίαι), ἐν ἐπιλόγῳ δὲ διατυπῶνται τὰ γενικὰ συμπεράσματα καὶ παρατίθενται πίνακες τῶν συντηρήσεων, τῶν συγγραφέων καὶ τῶν περιεχομένων (σ. 109-122). Ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων κεφαλαίων δὲν παραλείπεται ἡ παράθεσις τῆς προσωπικῆς γνώμης τοῦ συγγραφέως. Μετ' ἰδιαιτέρου δὲ διαφέροντος ἐξετάζεται ἐνταῦθα ἡ διδασκαλία τοῦ βιβλίου, ὁ λειτουργικὸς χαρακτήρ καὶ διὰ καὶ ἡ λειτουργικὴ σπουδαιότης αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ κεφαλαιῷ μνημονεύεται καὶ ἡ σχετικὴ νεοελληνικὴ ἀποψις (σ. 62). Τὸ ἀξιόσπουδαστον ἔργον κατακλείεται δι' ἐνθουσιᾶς ἐν ἐπιλόγῳ ἀναδείξας τῆς πολλαπλῆς σπουδαιότητος τῆς ἀνταξίας κατακλείδος τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῆς ὅλης Βίβλου. Τὸν δὲ δίκαιον ἐνθουσιασμόν τοῦτον τοῦ κ. Feuillet, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις του ὡς πρὸς τινὰς γνώμας αὐτοῦ, συμπεριλαμβάνει ἐξ ἰδίας προσωπικῆς πείρας καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. ὡς συμμετέχει καὶ τῆς ἐν σελ. 109 εὐχῆς αὐτοῦ, ὅπως «πληθυνθῶσιν αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἐπὶ τοῦ ἐξόχου τούτου βιβλίου πρὸς ἀνάκτησιν τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχε ἄλλοτε ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος».

Π. Ι. Μπρατσιώτης

John Hall Elliot, *The Elect and the Holy. An exegetical examination of I Peter 24-10 and the Phrase βασιλεῖον ἱεράτευμα*. Leiden E. J. Brill. 1966. Σελ. I-XVI+258.

Τὸ παρὸν ἔργον τοῦ Ἀμερικανοῦ λουθηρανοῦ καθηγητοῦ κ. J. H. Elliot, ὑποβληθὲν ὡς ἐναίσιμος διατριβὴ εἰς τὴν εὐαγγελικὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Münster Πανεπιστημίου καὶ περιληφθὲν εἰς τὰ ἐν Leiden ἐκδιδόμενα γνωστὰ Supplements τοῦ διεθνούς περιοδικοῦ *Novum Testamentum* (Brill), εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὸ χωρίον τῆς Α' Πέτρου β' 4-10 καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸ καὶ παρ' ἡμῖν περιμάχον θέμα περὶ τοῦ «βασιλείου ἱερατεύματος» ἢ τῆς γενικῆς ἱερωσύνης. ἥτις διδασκαλία υἱοθετηθεῖσα καὶ ἀναπτυχθεῖσα ἔκπαλαι ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διεστράφη μὲν ὑπὸ τοῦ Λουθήρου, συμφώνως πρὸς τὴν γνωστὴν ἀντιερατικὴν αὐτοῦ προκατάληψιν, ὑποστηρίζεται ὁμως ἐκθύμως ὑπὸ τῆς νεωτέρας ρωμαιοκαθολικῆς θεολογίας, θεωρουμένη ὑπ' αὐτῆς ὡς «βασικὴ ἀλήθεια τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας», ὡς ἐπιστοποιήθη καὶ ἐν τῇ Β' Βατικανῶ συνόδῳ. Ἐπεὶ δὲ ὁμως ἡ ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία, στοιχοῦσα ἐνταῦθα τῇ σταθερᾷ πατερικῇ παραδόσει, συμβιβάζει τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ βασιλείου ἱερατεύματος πρὸς τὴν εἰδικήν, τὴν μυστηριακὴν ἱερωσύνην, ἐν τῇ κλασσικῇ θεολογικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ὁ λουθηρανὸς συγγραφεὺς τοῦ μετὰ χεῖρας ἔργου, ἀρνούμενος τὴν ἱερωσύνην ταύτην ἐν ὀνόματι τῆς «γενικῆς ἱερωσύνης» τοῦ Λουθήρου, προσπαθεῖ ἐνταῦθα νὰ ἀποδείξῃ τὴν λουθηρεῖον ἐκδοχὴν, ἐρμηνεύων κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ τε κλασσικὸν σχετικὸν χωρίον τῆς Α' Πέτρου β' 4-10 καὶ τὰ παρόμοια αὐτοῦ χωρία τῆς α' Ἐξόδου ις' 6 καὶ τοῦ Ἡσαίου ξα' 6, ὡς καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου α' 6, ε' 10,

κ' 6, ἐπικαλούμενος τὸ φῶς τοῦ τε Φίλωνος καὶ τῆς ραββινικῆς γραμματείας, ἔτι δὲ καὶ τῶν εὐρημάτων τοῦ Κουμράν καὶ συνοψίζων τὰ πορίσματα τῆς ἐπιμελοῦς, ἐν τῇ μονομερείᾳ τ.ς, ἐρευνῆς ἐν σελ. 219-226, ἄτινα διαφωτίζουν μὲν πως τὸ ζήτημα, εἶναι ὅμως βεβαιωμένα καὶ ἥκιστα πειστικά. Ἐν τέλει παρατίθενται ἐκτενὴς βιβλιογραφία (σ. 230-242). Τὸ δαφιλὲς λουθηρανικὸν διαφέρον τῶν ἐν Ἀμερικῇ ὁμοδόξων τοῦ συγγραφέως ὑπὲρ τοῦ παρόντος ἔργου τοῦ συγγραφέως τεκμηριοῦται καὶ ἐν τῷ προτασσομένῳ προλόγῳ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν St. Louis School for Graduate Studies τοῦ Concordia Seminary.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

P. Benoit et M. E. Boismard, *Synopse des quatre Evangiles en Français avec parallèles des Apocryphes et des Pères. Tome I Texte. Les éditions du Cerf. Paris 1965. Σελ. XVI+374.*

Ἡ μετὰ χεῖρας γαλλικὴ Σύνοψις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, ὀφειλομένη κυρίως εἰς τοὺς κοινούς μόθους τῶν ἀνωτέρω ὀνομαζομένων δύο διακεκριμένων Γάλλων ρωμαιο-θολικῶν καινοδιαθηκολόγων καὶ καθηγητῶν τῆς γνωστῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ Γαλλικῆς Βιβλικῆς Σχολῆς, ἔρχεται νὰ ἐπιστέφῃ τὴν μετὰ τοῦ μεγάλου καθολικοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Editions du Cerf τῶν Παρισίων συνεργασίαν τῆς εἰρημένης Βιβλικῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας συνεργασίας πρῶτος λαμπρὸς καρπὸς ὑπῆρξεν ἡ μνημονευθεῖσα ἐπώνυμος τῆς Ἀγίας πόλεως Βίβλος, ἥτις καὶ ἐτέθη ὡς βάσις τῆς παρούσης Συνόψεως, ἀποσκοπούσης κυρίως εἰς τὴν διευκλύνειν τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν Εὐαγγελίων ὑπὸ μὴ εἰδικῶν. Τοῦ ἔργου τούτου προτάσσεται π ρ ό λ ο γ ο ς (σελ. VII-XII), ἔνθα καθορίζεται ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, ἀποβλέποντος διὰ τοῦ καταλλήλου παραλληλισμοῦ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων εἰς τὴν διευκλύνειν τῆς ἀντιλήψεως τῶν φιλολογικῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ ἀμοιβαίου δανεισμοῦ αὐτῶν, ἐμμέσως δὲ καὶ εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τῆς εὐαγγελικῆς παραδόσεως μετὰ τῶν ἐπὶ μέρους τάσεων ἐκάστου εὐαγγελιστοῦ, εἴτα δὲ γίνεται λόγος περὶ τοῦ κειμένου τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν βάσιν τῆς Συνόψεως καὶ περὶ τῆς μεθόδου τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων τῆς κριτικῆς τοῦ παρατιθεμένου κειμένου, ὡς καὶ περὶ τῶν βιβλικῶν παραθέσεων καὶ τῶν παραλλήλων κειμένων ἐκ τῆς Βίβλου καὶ τῶν ἀποκρύφων Εὐαγγελίων καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μετὰ τῆς σχετικῆς διασαφήσεως· ἐν τέλει δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν συνεργασθέντων εἰς τὸ μετὰ χεῖρας ἐγχειρίσμα. Μετὰ τὸν πρόλογον ἔπονται πλῆαξ τῶν σημείων (sigles) καὶ τῶν συντμήσεων τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου καὶ ὁδηγαίαι περὶ τῆς χρήσεως τῆς Συνόψεως ταύτης (σ. XIII-XV), ἀκολουθεῖ ἡ παράθεσις τῶν εὐαγγελικῶν κειμένων εἰς παραλλήλους στήλας μεθ' ὑποσημειουμένων παραλλήλων κειμένων βιβλικῶν, ἀποκρύφων καὶ πατερικῶν (παράγραφοι 376, σελίδες 342). Ἐπακολουθοῦσι δὲ πίνακες τῶν περικοπῶν καὶ τῶν σημειώσεων, ὡς καὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ἐνταῦθα κριτικῶν ἐκδόσεων τῶν τε ἱερῶν κειμένων καὶ τῶν παραλλήλων (σελ. 343-374). Προβλέπεται ἡ ἐκδοσις καὶ II τόμου παρασκευαζομένου ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ σπουδαίου τούτου ἐγχειρήματος τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐπιστήμης, μέλλοντος δὲ νὰ περιλάβῃ ὑπόμνημα περὶ τοῦ ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν ἐκάστου Εὐαγγελίου καὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν, ὡς καὶ περὶ τῆς ἰδιαζούσης ἐπεξεργασίας αὐτῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς πληρεστεράς διαφωτίσεως τοῦ κηρύγματος ἐκάστου Εὐαγγελιστοῦ.

Καίτοι δὲ τὸ ἔργον τοῦτο προορίζεται πρὸ παντὸς διὰ μὴ εἰδικούς ἐρευνητὰς τῶν Εὐαγγελίων, ὡς καὶ ρητῶς δηλοῦται ἐν τῷ προλόγῳ καὶ εἰκάζεται καὶ ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως ὡς βάσεως τῆς Συνόψεως οὐχὶ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου, ἀλλὰ μόνον γαλλικῆς μεταφράσεως, δυνάμεθα καὶ ὀφείλομεν νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ Σύνοψις αὕτη μέλλει νὰ εἶναι πολὺ χρήσιμος καὶ εἰς τοὺς εἰδικῶς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν Εὐαγγελίων

ἔρευναν, παραλλήλως πρὸς τὰς τελευταίας Συνόψεις καὶ ἰδιαίτερος τὴν Σύνοψιν τοῦ Kurt Aland καὶ δὲν ἔχομεν ἢ νὰ εὐχηθῶμεν τὴν ταχεῖαν ὁλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Bo Reicke und Leonhard Rost, Biblisch — Historisches Wörterbuch. Bände I. 1962, II 1964, III 1967. Σελίδες 1127. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen.

Ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων γνωστῶν διαπρεπῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Βίβλου, τοῦ μὲν πρώτου καθηγητοῦ τῆς ἐρμηνείας τῆς Κ.Δ. ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βασιλείας, τοῦ δὲ δευτέρου τῆς Π.Δ. ἐν τῷ τῆς Ἑρλάγγης, ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ 250 περίπου εἰδικῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν ἐξ ὅλων σχεδὸν τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, ἐν οἷς καὶ δύο ἡμέτεροι, προσφέρεται ἐνταῦθα εἰς 3200 ἄρθρα καὶ 500 καλλιτεχνικὰ εἰκόνας καὶ χάρτας (ἐν οἷς εἰδικὸς Χάρτης τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου μετὰ σημειώσεως τῶν πορείων τοῦ Ἀπ. Παύλου), πολυτελές, σπουδαιότατον καὶ συγχρονισμένον βοήθημα εἰς τὰς βιβλικὰς σπουδὰς, ἀναγόμενον εἰς τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἱστορίαν, τὴν θρησκείαν, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν γραμματείαν τῆς Βίβλου, τῆς ἐξετάσεως τῶν βιβλιοκοινολογικῶν θεμάτων ἐπαφιευμένης εἰς τὸ μνημειώδες Βιβλιοθεολογικὸν λεξικόν, ὅπερ ἰδρυθὲν προπολεμικῶς ὑπὸ τοῦ G. Kittel συνεχίζεται νῦν, δυστυχῶς μετὰ βραδέος ρυθμοῦ, ὑπὸ τοῦ Friedrich.

Τὸ μετὰ χεῖρας Λεξικόν, μὴ παραμελοῦν μηδὲ τὸν τομέα τῆς Βιβλικῆς θεολογίας, ἦλθε νὰ πληρῶσῃ σήμερον μέγα κενὸν καὶ ὀπωσδήποτε τυγχάνει ἀναμφισβητήτως τὸ μάλιστα ἐνημερωμένον τῶν ὑπαρχόντων καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας ἔργων τοῦ εἶδους αὐτοῦ.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Βασιλείου Βέλλα. Ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης. Τὸ βιβλίον τοῦ πολέμου τῶν υἱῶν τοῦ φωτὸς κατὰ τῶν υἱῶν τοῦ σκότους. Τεῦχος Δ' τῆς Φροντιστηριακῆς βιβλιοθήκης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἀθῆναι 1964. Σελ. 91.

Πρόκειται περὶ ἐνὸς τῶν σπουδαιωτάτων παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν εὐρημάτων τοῦ Κουμράν (περὶ ὧν ἴδε καὶ Μ. Σιῶ τοῦ τὰ χειρογράφα τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης 1961), ἐκδιδόμενον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχετικῶς πλήρους ἐκδόσεως τοῦ ἀπὸ τῶν Βεδουίνων ἀγορασθέντος τῷ 1947 ἑβραϊκοῦ χειρογράφου τοῦ E. Sukenik. Προτάσσονται εἰσαγωγικά (σελ. 5-20) καὶ ἔπεται μετάφρασις ἑλληνικὴ τοῦ κειμένου μεθ' ἱκανῶν διαφωτιστικῶν σχολίων (σ. 22-79) καὶ ἐπακολουθοῦσι πίνακες ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ χωρίων τῆς τε Π. Διαθήκης καὶ τῶν λοιπῶν χειρογράφων τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης, ὡς καὶ τῶν περιεχομένων (σελ. 81-91).

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Τοῦ αὐτοῦ, Ἀπάνθισμα ρητῶν τῆς Παλ. Διαθήκης. Β' ἔκδοσις ἐπιρρυθμίσθη. Ἀθῆναι 1966. Σελ. 234.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἔκδοσις τοῦ ὡς ἄνω Ἀπανθίσματος, διαπλασιασθεῖσα σχεδὸν καὶ πλουτισθεῖσα διὰ 170 νέων λημμάτων μεθοδικῶς διατεταγμένων καὶ τετυπωμένη ἐπὶ καλοῦ χάρτου θὰ ἀποτελῇ σπουδαῖον βοήθημα οὐ μόνον εἰς τοὺς ἱεροκύρκας καὶ τοὺς καθηγητὰς τῶν Θρησκευτικῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα μελετῶντας τὴν ἱερὰν ταύτην Βίβλον.

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Sources Chrétiennes. Les Éditions du Cerf. Paris 1966.

Κατὰ τὸ ἔτος 1966 εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἰς τὰς μετὰ γοργοῦ ρυθμοῦ βαινούσας σπουδαίας ταύτης ἔκδοσις, πρὸς τοὺς ἐν τοῖς προηγούμενοις τεύχεσι τῆς «Θεολογίας» παρουσιασθεῖσι πατερικοῖς κειμένοις, καὶ τὰ ἐξῆς:

Ὁριγένους, ὁμιλία εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων. Β' ἔκδοσις μετὰ εἰσαγωγῆς, μεταφράσεως καὶ σημειώσεων ὑπὸ τοῦ Dom Olivier Rousseau, διευθυντοῦ τοῦ Irénikon. 1966. Σελ. 60.

Ἡ νέα ἔκδοσις τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου καὶ τὴν μεγίστην ἐπίδρασιν ἔν τε τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ἀσκήσαντος ὑπομνήματος τοῦ Ὁριγένους, πατὴρ τῆς ἐν αὐτῷ ἐφαρμοζομένης βαθυστοχάστου πνευματικῆς ἐρμηνείας, περὶ τοῦ ὁποίου ἔργου ὁ Ἱερώνυμος εἶπεν ὅτι «ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς ὑπερέβη ἑαυτόν», ἐνῷ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς εἶχεν εἶπει περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ὅτι ὑπῆρξε «πάντων ἡμῶν ἀκρόνη», ἡ νέα, λέγω ἔκδοσις, ὑπερβαίνουσα κατὰ 50 σελίδες τὴν προηγουμένην καὶ εἶναι πολὺ περισσότερον τῆς προηγουμένης ἀξιοσπούδαστος εἰς τε τὴν εἰσαγωγὴν (σ. 1-60) καὶ εἰς τὰ σχόλια (σ. 62-160).

Ὁριγένους, ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην. Πρωτότυπον κείμενον, Εἰσαγωγή, νέα γαλλικὴ μετάφρασις καὶ σχόλια ἐπὶ τῶν τεσσάρων πρώτων βιβλίων ὑπὸ τῆς ἀσσοψιανῆς μοναχῆς Καικιλίας Blanc. Τόμος II. Σελ. 416.

Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ περιφήμου ὑπομνήματος διεσώθη μόνον τὸ 1¹/₄, διαφωτίζον ἀρκούντως, πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ τὴν περισπούδαστον μυστικὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνδρὸς.

Συμεών, τοῦ νέου Θεολόγου, Θεολογικὰ καὶ Ἠθικὰ, Εἰσαγωγή, Κριτικῶς ἐξηλεγμένον πρωτότυπον κείμενον, μετάφρασις καὶ σχόλια ὑπὸ Jean Darrouzès. Tome I. 1966. Σελ. 443.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότου, γνωστοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐν ἔτει 1957 ἑκδόσεως τῶν «Θεολογικῶν κεφαλαίων γνωστικῶν καὶ πρακτικῶν», ἐγγυᾶται καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῆς μετὰ χεῖρας πρώτης κριτικῆς ἑκδόσεως τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου.

II.I. Μπρατσιώτης

H. de Lubac S. J. Sur les Chemins de Dieu. Foi vivante. Aubier Édittons Montaigne. 1966. Σελ. 357.

Πρόκειται περὶ νέας ἑκδόσεως τοῦ πολυκρότου ἔργου τοῦ ἐπιφανοῦς Γάλλου ρωμαιο-καθολικοῦ θεολόγου, ἐνθα οὗτος κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων πατέρων μᾶλλον ἢ Σχολαστικῶν τινων τῆς Δύσεως πραγματεύεται περὶ τοῦ αἰωνίου προβλήματος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τοῦ βιβλίου τούτου εἶχομεν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων παρουσιάσει ἐν καιρῷ τὴν τρίτην ἑκδόσιν.

Τοῦ αὐτοῦ. Teilhard de Chardin. Missionnaire et apologiste. Éditions Prière et vie. Toulouse, 1966. Σελ. 112.

Τὸ στοχαστικὸν τοῦτο βιβλίον ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν, ἐν τῷ α' τῶν ὁποίων ὁ ἐν λόγῳ σπουδαῖος ἀνὴρ ἐξετάζεται ὡς ἱεραπόστολος καὶ ὡς μαθητῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου (σ. 9-56), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ περιγράφεται ὁ ἐν Θεῷ καὶ Χριστῷ κόσμος, ὁ ἀποκαλυπτόμενος ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ πατρὸς Teilhard, (σ. 57-106), μεθ' ὃ συνάγεται τὸ συμπέρασμα (σελ. 107-110). Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου στηρίζεται ἐπὶ δύο ὁμιλιῶν τοῦ συγγραφέως ἐν Ρώμῃ.

II.I.M.

Henri Clavier. Thomas Arbousset. Parallèle avec Livingstone. Étude historique. Paris. Société des missions évangéliques. 1965. Σελ. 434.

Πρόκειται περὶ ἀναλόγου πρὸς τὴν προηγουμένην προσωπογραφίαν μονογραφίας σπουδαίου Γάλλου διαμαρτυρομένου ἱεραποστόλου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος (1810-1877),

μονογραφίας ὅμως πλήρους, ὀφειλομένης εἰς τὸν κάλαμον καὶ τὸν ἔνθεον ζῆλον τοῦ γνωστοῦ καὶ παρ' ἡμῖν καινοδιαθηκολόγου τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Στρασβούργου κ. Clavier, ὅστις θεωρεῖ καὶ περιγράφει μετὰ θαυμαστῆς ἐνημερότητος καὶ πάθους τὸν ὑρίνον ἐκείνον ἄνδρα, ὡς ἐφάμιλλον τοῦ μεγάλου καὶ συγχρόνου αὐτῷ Σκώτου φιλανθρωποῦ, περιηγητοῦ καὶ ἐρευνητοῦ τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς τοῦ ἱεραποστόλου David Livingstone. Ἡ περιγραφή αὕτη, κοσμουμένη καὶ διὰ τινων καλλιτεχνικῶν εἰκόνων, γίνεται μετὰ τοιαύτης χάριτος, ὥστε νὰ ἀναγινώσκηται ἀπλήστως ὡς λαμπρὸν ἐποικοδομητικὸν διήγημα καὶ ὑπὸ ἑτεροδόξου καὶ δὴ καὶ μὴ εἰδικοῦ ἀναγνώστου. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν θερμὴν θρησκευτικὴν πίστιν καὶ τὴν λογοτεχνικὴν χάριν βαίνει καὶ ἡ καταπληκτικὴ ἱστορικὴ ἐνημερότης, περὶ ἧς μαρτυροῦσι τὰ παραρτήματα τοῦ ἔργου, καταλαμβάνοντα πλείστας ὅσας σελίδας, μεθ' ἧς ἐπακολουθοῦσι διάφοροι πίνακες.

Ἰωάννου Θ. Κολιτσάρα. Παροιμίαι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, "Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως ἑκπαίδ. λειτουργῶν. Τόμος Α'. Ἀθήναι 1964. Σελ. 360.—Β' 1965. Σελ. 339. — Γ' 1966. Σελ. 371.

Τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς καὶ ἐρμηνείας ἑλληνικῶν παροιμιῶν, ἀρχόμενον τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐσυνεχίσθη ἐντατικῶς καὶ κατὰ τε τοὺς ἑλληνιστικούς καὶ τοὺς βυζαντινούς χρόνους (Μ. Ψελλός, Μ. Γλυκῆς, Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης, Παρθένιος Κατζίουλης κ.ἄ.) καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, καλλιεργηθὲν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους οὐ μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων, προπάντως δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς νεοελληνικῆς Λαογραφίας Ν. Πολίτου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀλλοδαπῶν ἐπιστημόνων. Εἶναι δὲ ἄξιον τὸ ἔργον τοῦτο καὶ τῆς ἰδιαίτης προσοχῆς τῶν Ἑλλήνων θεολόγων, διδομένης τῆς δαφίλους χρήσεως αὐτῶν ἐν τε τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Διαθήκῃ καὶ δὴ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας κ.ἄ., ὥστε οὐ μόνον νὰ ἐξηγητῇται, ἀλλὰ καὶ νὰ δικαιολογῇται πλήρως ἡ μετὰ χεῖρας ἐργασία τοῦ κ. Κολιτσάρα, ἐν ᾗ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἔχουσιν ἀποθησαυρισθῇ καὶ ἐρμηνευθῇ 6000 ἑλληνικαὶ παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις καὶ ἀποφθέγματα, καρπὸς πολλῶν μελετῶν οὐ μόνον θεολογικῶν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικῶν, καὶ λαογραφικῶν καὶ προσωπικῆς πείρας ἐκ τῆς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μακρᾶς διατριβῆς αὐτοῦ. Εἶναι δ' εὐχάριστον, ὅτι εἰς τὸ ἐνταῦθα ἀποθησαυρισθὲν ὕλικὸν περιλαμβάνεται εὐστόχως, χάριν τῆς ἱστορίας τῆς διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἑλληνικῆς θυμοσοφίας, καὶ ὕλη ἐκ τε τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τοῦ ἔθνους καὶ δὴ ἀντιπροσωπευτικὴ τῶν διαφορῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν τῆς τε Εὐρώπης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων καὶ δὴ καὶ ὕλικόν κινδυνεῦον νὰ λησμονηθῇ μετὰ τὴν ἐκρίζωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐκ πολλῶν τῶν εἰρημένων περιοχῶν, ἐπίσης δὲ καὶ βιβλικὸν καὶ πατερικὸν ὕλικόν. Ἐν τῇ κατατάξει τοῦ πλουσίου τούτου ὕλικου ὁ συγγραφεὺς προτιμᾷ τὴν συνηθετέραν ἐν προκειμένῳ μέθοδον τῆς ἀλφαριθμητικῆς σειρᾶς, ὡς μάλλον διευκολυνούσης καὶ τὸν ἀναγνώστην. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ὁ ἀναγνώστης διευκολύνεται μεγάλως ἐκ τοῦ ἐν τῷ τέλει τοῦ τόμου παρατιθεμένου ἐκ σελ. 29 ἀλφαριθμητικοῦ εὐρετηρίου λέξεων δηλωτικῶν ἀρετῶν καὶ κακιῶν καὶ οἰκογενειακῶν καὶ κοινωνικῶν σχέσεων καὶ εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, ἐκλεγόμενων ὑπὸ θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν πρῖσμα, οὕτως ὥστε καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐρμηνείας ἐνὸς πεπειραμένου θεολόγου, οὐ μόνον ὁ πιστὸς ἀναγνώστης τῆς πολιτίμου ταύτης παροιμιᾶς ἀνθολογίας νὰ ἐποικοδομηθῇ (Α' Κορ. γ' 10), ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνδεχομένως ἀδιάφορος ὅπωςδὴποτε νὰ ὠφεληθῇ.

Π. Ι. Μπρατσώτης

Das zweite Vatikanische Konzil I: Constitutio de sacra Liturgia—Decretum de instrumentis communicationis socialis—Constitutio dogmatica de Ecclesia—Decretum de Ecclesiis orientalibus catholicis. Lateinisch und deutsch. Kommentare. 'En Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg-Basel-Wien (Herder) 1966, σελ. 392, σχ. 8ον μέγα.

Ἐκυκλοφόρησεν ὁ πρῶτος τόμος τῶν πεπραγμένων τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου ὡς παράρτημα τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ γνωστοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ «Λεξικοῦ διὰ τὴν Θεολογίαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν» ἐν τῇ πρωτοτύπῳ λατινικῇ γλώσσῃ καὶ γερμανικῇ μεταφράσει μεθ' ὑπομνημάτων ὑπὸ ἐπιφανῶν ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, μετασχόντων ἐνεργῶς τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου. Ἐν αὐτῷ περιλαμβάνονται αἱ τέσσαρες πρῶται συνοδικαὶ ἀποφάσεις, ἦτοι α) περὶ τῆς θείας Λειτουργίας, β) περὶ τῶν μέσων τῆς κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας, γ) περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δ) περὶ τῶν ἀνατολικῶν καθολικῶν (οὐντικῶν) Ἐκκλησιῶν. Τὰ κείμενα τῶν ἀποφάσεων δημοσιεύονται λατινιστὶ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι καὶ ἐν τῇ ἑνῇ αὐτῆς σελίδι ἐν γερμανικῇ μεταφράσει, τὸ δὲ κάτω ἡμισυ περίπου τμήμα ἐκάστης σελίδος πληροῦται διὰ θεολογικῶν ὑπομνημάτων ἐφ' ἐκάστου κεφαλαίου καὶ ἄρθρου τῶν ἀποφάσεων, ὡς καὶ διὰ τῶν οὐκείων ὑποσημειώσεων καὶ παραπομπῶν.

Ἐν ἀρχῇ προτάσσεται βραχεῖα εἰσαγωγή ὑπὸ H. Vorgrimler (σ. 7-8), εἰτα δὲ παρατίθεται τὸ λατινικὸν κείμενον καὶ γερμανικῇ μετάφρασι τῆς ἀποφάσεως τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου «περὶ τῆς θείας Λειτουργίας» (Constitutio de sacra Liturgia) μετὰ μικροῦ προλόγου ὑπὸ J. Wagner καὶ εἰσαγωγῆς καὶ ὑπομνήματος ὑπὸ J. A. Jungmann (σ. 9-109). Ἀκολουθεῖ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις, ὁμολῶς λατινιστὶ καὶ γερμανιστὶ, «περὶ τῶν μέσων τῆς κοινωνικῆς ἐπικοινωνίας» (Decretum de instrumentis communicationis socialis) μετ' εἰσαγωγῆς καὶ ὑπομνήματος ὑπὸ K. Schmidhüs (σ. 111-135). Ἐν συνεχείᾳ δημοσιεύεται τὸ λατινικὸν κείμενον καὶ ἡ γερμανικὴ μετάφρασις τῆς περιφήμου δογματικῆς ἀποφάσεως τῆς Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου «περὶ τῆς Ἐκκλησίας» (Constitutio dogmatica de Ecclesia). Ταύτης προηγεῖται μακρὰ καὶ ἐμπεριστατωμένη εἰσαγωγή, περιέχουσα τὸ ἱστορικὸν τῆς συντάξεως καὶ ψηφίσεως τῆς παρούσης περὶ Ἐκκλησίας ἀποφάσεως «Lumen gentium», ὡς καὶ ἀνάλυσιν αὐτῆς ὑπὸ G. Philips (σ. 139-155), ἐν συνεχείᾳ δὲ παρατίθεται τὸ κείμενον τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων, περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀποφάσεως, λατινιστὶ καὶ γερμανιστὶ, μεθ' ὑπομνήματος ὑπὸ A. Grillmeier (σ. 156-209). Κατὰ παρόμοιον τρόπον συνεχίζεται ἡ δημοσίευσις τοῦ λατινικοῦ κειμένου καὶ τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων κεφαλαίων τῆς ἀποφάσεως, ὑπομνηματιζόμενον κεχωρισμένως ὡς ἔπεται: τοῦ γ' κεφαλαίου, τὰ μὲν περὶ τῆς ἱεραρχικῆς διαρθρώσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἄρθρα 18-27 ὑπὸ K. Rahner (σ. 210-246), τὸ δὲ ἄρθρον 28 ὑπὸ A. Grillmeier (σ. 247-255), καὶ τὸ ἄρθρον 29 ὑπὸ H. Vorgrimler (σ. 256-259), τοῦ δ' κεφαλαίου: περὶ τῶν λαϊκῶν, ὑπὸ F. Klostermann (σ. 260-283), τῶν κεφαλαίων ε' καὶ στ': περὶ γενικῆς κλήσεως εἰς ἀγιότητα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ περὶ τῶν μοναχῶν, ὑπὸ F. Wulf (σ. 284-313), καὶ τῶν κεφαλαίων ζ': περὶ τοῦ ἐσχατολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐνόητος αὐτῆς μετὰ τῆς οὐρανίου, καὶ η': περὶ τῆς μακαρίας παρθένου Μαρίας τῆς Θεομήτορος ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ O. Semmelroth (σ. 314-315). Ἐπακολουθοῦσιν ἀνακοινωνίσεως τοῦ γενικοῦ γραμματέως τῆς Συνόδου P. Felici, ὑπομνηματιζόμενοι ὑπὸ J. Ratzinger (σ. 348-360). Τέλος ἐπιτάσσεται τὸ κείμενον τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως «περὶ τῶν ἀνατολικῶν καθολικῶν (οὐντικῶν) Ἐκκλησιῶν» (Decretum de Ecclesiis orientalibus catholicis) μετ' εἰσαγωγῆς καὶ ὑπομνήματος ὑπὸ J. M. Hoeck (σ. 361-392).

Τοιοῦτον ἰὸ περιεχόμενον τοῦ ἀνὰ χεῖρας πρώτου ἐπιβλητικοῦ τόμου τῆς ἰδιαίτερας σειρᾶς τοῦ ῥωμαιοκαθολικοῦ «Λεξικοῦ», ἥτις θὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἀποφάσεις τῆς Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου καὶ ἥτις ἐκδίδεται ὑπὸ τῶν H. Brechter, B. Häring, J. Höfer, H. Jedin, J. Jungmann, K. Mörsdord, K. Rahner, J. Ratzinger, K. Schmidhüs, J. Wagner καὶ H. Vorgrimler, ὑπὸ τὴν οἰγίδα τοῦ καρδινάλιου J. Frings καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου H. Schöftele. Θεωροῦμεν περὶ τὸν νῦν εἰσέλθωμεν καὶ ἐνταῦθα εἰς ἐγγυτέραν ἐξέτασιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν δημοσιευμένων τεσσάρων πρώτων ἀποφάσεων τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου, περὶ ἃς ἡσχικήθημεν εἰς τὰ δύο πρῶτα τεύχη τῆς ἡμετέρας σειρᾶς «Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός» (1964 καὶ 1965), κατ' ἀνάπτυξιν ἐκ τοῦ ἐπισήμου δελτίου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἐκκλησία».

Ἰω. Καμύρης

ΠΕΡΙ ΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ

Κατωτέρω παρέχουμεν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον ἀναφερομένων τελευταίων μελετῶν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννου Ν. Καρμίρη, μετὰ τινων αὐτουσίων περικοπῶν ἐξ αὐτῶν, περιεχουσῶν θεολογικὰς τινὰς θέσεις αὐτοῦ, σχετικὰς πρὸς τὸν ἐπικείμενον θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων.

1. Ἰωάννου Καρμίρη, Ὁρθόδοξια καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, Ἀθῆναι, τεύχη Ι, 1964, σ. 151, ΙΙ, 1965, σ. 262, ΙΙΙ, 1966, σ. 208. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»).

Ἐν τῷ προλόγῳ ὁ σ. διαπιστοῖ, ὅτι «αἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐισήλθον ἐπ' ἐσχάτων εἰς νέαν κρίσιν φάσιν», εἰς ἣν, πλὴν τῶν ἄλλων, ἀῆγαγον πρῶτον ἡ σύγκλησις τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου καὶ ἡ εἰς αὐτὴν πρόσκλησις Ὁρθοδόξων Παρατηρητῶν, ὡς καὶ ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀντιμετώπισις τοῦ μεγάλου καὶ δυσκόλου προβλήματος τῆς ἐπανένωσης τῆς διηρημένης Χριστιανοσύνης, τοῦ σκανδάλου τούτου τῶν αἰώνων· δεύτερον ἡ ὑπὸ τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου (1961) ἀναγραφὴ τοῦ θέματος τῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μεταξὺ τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης νὰ συνέλθῃ Πανορθοδόξου Προσυνόδου, ὡς καὶ ἡ κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ προσκλήσεως εἰς τὴν Β' Βατικανέου Συνόδου Ὁρθοδόξων Παρατηρητῶν σύγκλησις τῆς Β' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου (1963), ἥτις ἀφ' ἑνὸς μὲν παρέσχε πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, ὅπως ἐνεργήσωσιν ἀδελφεύουσιν ἐν τῷ θεματι τῆς ἀποστολῆς ἢ μὴ Παρατηρητῶν εἰς τὴν Β' Βατικανέου Συνόδον, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὃ καὶ σπουδαιότερον, ἀπεφάσισε τὴν ἑναρξιν διαλόγου ἐπὶ ἵσοις ὅροις μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῶν καὶ τρίτον ἡ συνάντησις ἐν Ἱεροσολύμοις (5 καὶ 6 Ἰανουαρίου 1964) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α' καὶ τοῦ Πάπα Ῥώμης Παύλου ΣΤ'» (σ. 6-7).

Τὸ πρῶτον τεῦχος τῆς παρουσίας σειρᾶς φέρει ὡς ὑπότιτλον: «Ἡ Β' Βατικανέου Σύνοδος καὶ ἡ ἐναντι αὐτῆς καὶ τῶν ἐνωτικῶν στάσεων τῆς θέσεως τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ περιλαμβάνει ἑπτὰ κεφάλαια. Ἐν τῷ α' τούτων ὁ σ. ποιεῖται εἰσαγωγικὰς τινὰς διαπιστώσεις ἐπὶ τῆς στάσεως τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καὶ Ῥωμαιοκαθολικῆς, καὶ μάλιστα τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου, ἐναντι τοῦ ἐνωτικοῦ προβλήματος, (σ. 13-30). Ἐν αὐτῷ, μεταξὺ ἄλλων, διαπιστοῖ ὁ σ., ὅτι ἡ «Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἐμφορομένη οὐχὶ ὑπὸ ἀκραϊνῶς οἰκουμενικοῦ, ἀλλ' ὑπὸ στενῶς Ῥωμαϊκοῦ πνεύματος, ἐννοεῖ δυστυχῶς τὴν ἑνωσιν ὡς «ἐπιστροφήν» τῶν μὴ Ῥωμαϊκῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν «χωρισμένων ἀδελφῶν», (πρότερον «αἰρετικῶν» καὶ «σχισματικῶν» ὑπ' αὐτῆς ἐπονομαζομένων), εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τὴν μίαν καὶ μόνην ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναγνώρισιν πάντων τῶν Ῥωμαϊκῶν δογμάτων, καὶ μάλιστα τοῦ κυριωτέρου αἰτίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαιρέσεως γενομένου καὶ μεγαλυτέρου ἐμποδίου τῆς ἐπανένωσης ὄντος ἀπολυταρχικοῦ πρωτείου ἐξουσίας τοῦ Πάπα μετὰ τοῦ ἀλαθῆτος αὐτοῦ, τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου προτιθεμένης νὰ διατηρήσῃ ἀθικτὰ πάντα τὰ δόγματα ταῦτα, ἀπλῶς δὲ νὰ ἐκθέσῃ αὐτὰ διὰ νέων τρόπων καὶ φραστικῶν διατυπώσεων καὶ γλωσσικῶν καὶ θεολογικῶν σχημάτων, ὡς ἐδηλώθη ἤδη ὑπὸ τῶν Παπῶν Ἰωάννου ΚΓ' καὶ Παύλου ΣΤ' καὶ ὑπὸ ἐπιφανῶν μελῶν τῆς Συνόδου, εἴτε ἐπισήμως εἴτε ἀνεπισήμως, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ἐν χορῷ ὑπὸ τῶν ἑξῆς τῆς Συνόδου Ῥωμαιοκαθολικῶν θεολόγων. Ὡστε τὴν ἐπανένωσιν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν θεωρεῖ δυνατὴν ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία μόνον ἀναλώμασι τῶν μὴ Ῥωμαϊκῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἑαυτῶν δογμάτων καὶ παραδόσεων, χωρὶς αὕτη οὐδ'»

ἐπ' ἐλάχιστον νὰ ἀποσπῇ ἀπὸ τῶν ἀπαράδεκτων ἐκ μέρους τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν δογματῶν καὶ λοιπῶν καινοτομιῶν αὐτῆς» (σ. 17-18). Ἀποκρούων δὲ τὰ ἀνωτέρω ὁ σ. παραινεῖ, ὅπως ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία «ἀπαλλαγῇ προηγουμένως τῶν μεσαιωνικῶν τούτων καὶ ὅλων ἡμαρτημένων ἀντιλήψεων καὶ εἴτα προσέλθῃ ἐν ἀπολύτῳ ἰσοτιμίᾳ καὶ εὐλικρινείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ εἰς τὸν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας διάλογον πρὸς ἀναζήτησιν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐν ἀγάπῃ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὁδοῦ, τῆς ἀγοῦσης εἰς τὴν ἐνότητά τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας μόνον εἶναι δυνατὴ ἡ συνάντησις καὶ ἡ συνεννόησις καὶ ἡ κατ' οἰκονομίαν διευθέτησις τῶν ὕφισταμένων διαφορῶν καὶ τελικῶς ἡ ἐπανένωσις τῶν δύο μεγάλων τμημάτων τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Συνεπῶς οἱ Ὁρθόδοξοι ἀποκρούουσι διαρρηδὴν πᾶσαν ἔννοιαν «ἐπιστροφῆς εἰς τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν δυστυχῶς ἀπομακρυνθεῖσαν ἐν πολλοῖς ἀπὸ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ διοικητικοῦ συστήματος τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ἐκκλησίας, ἀξιοῦντες ἀληθῆ «ἐπιστροφήν» καὶ αὐτῆς τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ πασῶν τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ Κοινοτήτων εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας ἀδριαρέτου Ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ὁποίας, ὡς ἐλέγχθη, δύναται, τοῦ Κυρίου εὐδοκοῦντος καὶ συνεργοῦντος, νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συνάντησις καὶ ἡ ἐπανένωσις αὐτῶν, διὰ τῆς ἀποβολῆς παρὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν πάσης μεταγενεστέρως ἑτεροδιδασκαλίας καὶ καινοτομίας αὐτῶν, ἀγνώστου εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν γνησίαν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 21-22). Ἐν τέλει δὲ τονίζει, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία «θεωρεῖ ἑαυτὴν οὐχὶ ὡς μίαν ἐκ τῶν πολλῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἀλλ' ὡς τὴν «μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν», δῆλα δὴ ὡς τὴν κανονικὴν καὶ ἀδιάκοπον συνέχειαν καὶ ἐπιβίωσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, τὴν διαφυλάσσουσαν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν ἀποστολοπαράδοτον ὁρθόδοξον πίστιν της, τὴν ὁποίαν πολὺ περισσώτερον τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν δὲν δικαιούται νὰ προδώσῃ αὕτη καὶ ἐν οὐδεμιᾷ βεβαίως περιπτώσει θὰ πράξῃ τοῦτο» (σ. 30).

Ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ προσδιορίζεται ἡ στάσις τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας γενικώτερον καὶ παρατίθεται ἡ σχετικὴ ἀπόφασις τῆς Β' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου τοῦ ἔτους 1963, ἣτις πρότεινε «τὴν ἑναρξίν διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπὶ ἴσοις ὅροις» (σ. 31-48). Εἴτα ἐκτίθενται συντόμως ἐν μὲν τῷ γ' κεφαλαίῳ τὰ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου (σ. 49-67), ἐν δὲ τῷ δ' τὰ κατὰ τὴν δευτέραν περίοδον τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου καὶ ἀναλύεται καὶ σχολιάζεται ὁ ἐναρκτήριος λόγος τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' (σ. 69-78). Ἐν τῷ ε' κεφαλαίῳ ὁ σ. ἀναλύει καὶ κρίνει τὸ συζητηθὲν ὑπὸ τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου κατὰ τὴν β' περίοδον, ἀλλὰ μὴ ψηφισθὲν «σχῆμα» (περὶ τῆς Ἐκκλησίας), ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ὅμοιον «περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν», παρατηρῶν σὺν ἄλλοις ὅτι «ἡ τόσον καθυστερημένη ἀναγνώρισις τῆς συλλογικότητος (collegialitas) τῶν ἐπισκόπων καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἐξυψώσις τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ σημαίνει ἀδιαμφισβητήτως πρόοδόν τινα διὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία, παρασυρθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγκεντρωτικοῦ καὶ ἀπολυταρχικοῦ Παπισμοῦ, ἠρνήθη εἰς τὸ ἐπισκοπᾶτον ἐξουσίας καὶ δικαιώματα, τὰ ὅποια κέκτηται τοῦτο θείῳ δικαίῳ, ἀντιστρατευθεῖσα οὕτως εἰς τὴν βούλησιν καὶ διὰτάξιν τοῦ θείου Δομητοροῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ἰκανοποιεῖ δὲ ἐξ ἄλλου καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις, διατηρήσασα καθ' ὅλους τοὺς διαρρέυσαντας εἰκοσιν αἰῶνας τὸν θεοσώστον ἐπισκοπικὸν θεσμόν ἀναλλοίωτον, ὡς ἡβουλῆθη καὶ διέταξεν αὐτὸν ὁ Κύριος, ἐξακολουθεῖ ἀδιαλείπτως νὰ κυβερνεῖται ἱεραρχικῶς καὶ συνοδικῶς ὑπὸ τῶν διαδόχων τῶν Ἀποστόλων ἐπισκόπων αὐτῆς, ἀπορρίψασα τὰ περὶ τοῦ ἀνυπάρχοντος πρωτείου τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Πάπα μεταγενέστερα κατασκευά-

σηματα τῶν Λατίνων, ὡς μὴ ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως» (σ. 79-95).

Ἐν τῷ στ' κεφαλαίῳ ὁ σ. ἀναλύει καὶ ἀσκεῖ κριτικὴν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου ἐπὶ τοῦ ὑποβληθέντος εἰς τὴν Β' Βατικάνειον Σύνοδον καὶ συζητηθέντος «σχήματος» «περὶ Οἰκουμενισμοῦ» (σ. 99-120). Ἐν πρώτοις παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τοῦ «σχήματος» τούτου «κατεσκεύασεν ἴδιον Ῥωμαιοκεντρικόν, οὕτως εἰπεῖν, Οἰκουμενισμόν, ὅστις, τοποθετῶν ἐν τῷ κέντρῳ τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τὸν Πάπαν, ἀξιοῖ τὴν εἰς αὐτὴν «ἐπιστροφὴν» πάντων τῶν ἄλλων μὴ Ῥωμαιοκαθολικῶν χριστιανῶν ὡς πεπλανημένων καὶ ἀπολωλότων «αἱρετικῶν» καὶ «σχισματικῶν», ὅπως ἀπεκαλοῦντο ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἄλλοτε οὗτοι, μετὰ τῶν εἰς αὐτὴν ἀνήκουσι «κοινοτήτων» καὶ οὐχὶ Ἐκκλησιῶν. Τοιουτοτρόπως τὸ ὑπὸ κρίσιν «σχῆμα», ἐνῷ ἐξ ἐνὸς ἔχει βεβαίως ἀξίαν τινὰ διὰ τοὺς ἔσω τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας χριστιανούς, ἅτε μυοῦν αὐτούς εἰς τὴν οἰκουμενικὴν ἰδέαν καὶ διαπαιδαγωγοῦν αὐτοὺς διὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐνότητος πρὸς τοὺς ἄλλως φρονοῦντας δισταμένους ἀδελφούς, δι' ὧν Χριστὸς ὁμοίως καταγγέλλεται, ὅμως δὲν δύναται ἐξ ἄλλου νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸς ὁ Οἰκουμενισμὸς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἑξω τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας χριστιανῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, οἵτινες εὐλόγως ἀπορρίπτουσιν ἀπολύτως πᾶσαν ἰδέαν «ἐπιστροφῆς» πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνην, τὴν ὅποιαν ἤδη ἀπὸ μιᾶς χιλιετηρίδος ἐθεώρουν ὡς ἐκπεσοῦσαν τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ ἀποκοπεῖσαν διὰ τοῦ Σχίσματος ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τῆς «μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας». Ἀλλὰ πλὴν τούτου καὶ δι' ἄλλους προσέτι λόγους δὲν δύναται ὁ ὑπὸ τοῦ «σχήματος» εἰσηγούμενος Ῥωμαιοκεντρικὸς Οἰκουμενισμὸς νὰ γίνῃ ἀποδεκτός... (σ. 105-106). Ἡ Ῥωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία φαίνεται παριστῶσα ἐαυτὴν ὡς εὐρισκομένην ἐν τῷ κέντρῳ κύκλου τινός, ἀποτελοῦντος τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, ἔξω τοῦ ὁποίου ἴστανται αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι καὶ Κοινοότητες. Ταύτας δὲ θεωρεῖ καὶ ἀξιολογεῖ γενικώτερον μὲν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐαυτῶν δογματικῆς διδασκαλίας, τῆς λατρείας, τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν περισωθέντων ἐκκλησιολογικῶν στοιχείων καὶ ἰχνῶν, εἰδικώτερον δὲ καὶ κυρίως μεταχειρίζεται ὡς κριτήριον τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναγνώρισιν ἢ μὴ τοῦ πρωτείου ἐξουσίας τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Πάπα, μετὰ τῶν μεταγενεστέρων λατινικῶν δογμάτων, τῶν ἀνακηρυχθέντων μονομερῶς ὑπὸ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἢ ὑπὸ τῶν Παπῶν, δυνάμει τοῦ ἀπορριπτομένου ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν καὶ Κοινοτήτων ἀλαθήτου αὐτῶν. Ὡστε ἡ ἀναγνώρισις τοῦ πρωτείου καὶ ἡ μετὰ ἢ ὑπὸ τὸν Πάπαν κοινωνία θεωρεῖται ὑπὸ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν κατ' ἀρχὴν ὡς ὁ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὅρος ἀναγνωρίσεως ὑπ' αὐτῶν χριστιανικῆς τίνος κοινότητος ὡς Ἐκκλησίας. Τὸ κριτήριον τοῦτο δυστυχῶς ἐφαρμόζεται κατ' ἐξοχὴν προκειμένου καὶ περὶ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ἐνῷ συμφωνεῖ σχεδὸν εἰς πάντα τὰ λοιπὰ μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ τοῦλάχιστον δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατον νὰ ἐπέλθῃ κατ' οἰκονομίαν συμφωνία τις διὰ τοῦ διεξαχθησομένου θεολογικοῦ διαλόγου καὶ εἰς τὰς ὑποτιθέμεναις μεταξὺ αὐτῶν, ἐπαρτήσεως ἄλλως τε, δογματικῆς διαφορᾶς, ἐν τούτοις διαφωνεῖ ριζικῶς ἀπορρίπτουσα τὸ παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας μετὰ τοῦ συνυφασμένου μετ' αὐτοῦ ἀλαθήτου. Οὕτως, ἄρα, ἀληθῆς *Circa* τῆς διστασέως καὶ διαιρέσεως καὶ τῆς δυσχερείας τῆς ἐπανενώσεως τῶν δύο πρεσβυγενῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν ἐγένετο καὶ παραμένει πάντοτε τὸ παπικὸν πρωτεῖον ἐξουσίας. Κατὰ διάφορον ὅμως τρόπον ἀντιμετωπίζει τὸ ἐκκλησιολογικὸν καὶ διάφορον ἐν προκειμένῳ κριτήριον ἐφαρμόζει ἡ Ὀρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὕτω προτείνει αὐτὴ ἐπιστροφὴν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν πρὸ τοῦ Σχίσματος ἡνωμένην Ἐκκλησίαν, τὴν κοινὴν μητέρα αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀπεμακρύνθησαν. Τὸ δὲ κριτήριον αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰ μὴ ἡ συμφωνία ἢ ἀσυμφωνία πασῶν τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Δυτικῶν Ἐκκλησιῶν — συμπεριλαμβανομένων βεβαίως καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ὁρθεοκεντρικῆς ἐν τῇ Δύσει Μεταρρυθμίσεως τοῦ 18^{ου} αἰῶνος προσελθουσῶν — πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ὡς καὶ πρὸς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, τὴν θεῖαν

λατρείαν καὶ τὸ διοικητικὸν σύστημα τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐπὶ τὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἐπομένως μόνον ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ γνησία Ἱερὰ Παράδοσις τῆς ἀρχαίας ἡνωμένης Ἐκκλησίας δέον νὰ ἀποτελέσωσι τὸ κριτήριον καὶ τὸ μέτρον, δι' οὗ ἐπιβάλλεται ὅπως κρίνῃται καὶ προσμετρήται καὶ ἀξιολογῇται ὁ ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρ πάντων τῶν κλάδων τοῦ Χριστιανισμοῦ, μεγάλων καὶ μικρῶν, παλαιῶν καὶ νέων, ἐπὶ πλεόν δὲ ἀμφοτέραι αὗται δέον νὰ ἀποτελέσωσι καὶ τὴν ἀσφαλῆ κοινὴν ἀρχὴν καὶ βάσιν τοῦ συγχρόνου οἰκουμενικοῦ διαλόγου καὶ τῆς εὐκταίας ἐπανενώσεως τῶν διεστώτων. Διότι ἡ ἐποχὴ τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ Πατέρων ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν πασῶν τῶν συγχρόνων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ Κοινοτήτων ρίζαν καὶ ἀρχὴν καὶ ἱστορίαν, ἥτις ἄγει πρὸς τὴν πρώτην πηγὴν καὶ ἀφετηρίαν τῆς Ἐκκλησίας, δῆλα δὲ πρὸς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπ' ἐκείνης λοιπὸν τῆς κοινῆς καὶ ἀρχαίας καὶ ἀποστολικῆς Παραδόσεως, ἐξ ἧς πᾶσαι αἱ μεταγενέστεραι ἀπέρρουσαν, καὶ ἐπ' ἐκείνου τοῦ κοινοῦ ἐδάφους καὶ ὑποβάθρου οἰκοδομεῖ ἡ Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν ἑαυτῆς Οἰκουμενισμόν, νοοῦσα αὐτὸν οὐ μόνον ὡς Οἰκουμενισμόν ἐν χώρῳ, ὡς νοοῦσιν αὐτὸν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, ἀλλ' ἅμα καὶ ὡς Οἰκουμενισμόν ἐν χρόνῳ» (σ. 111-114).

Τὸ τελευταῖον ζ' κεφάλαιον ἀσχολεῖται περὶ τὴν λῆξιν τῆς β' περιόδου τῆς Β' Βατικανεῖου Συνόδου καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις συνάντησιν τῶν Πατριαρχῶν τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης, ἥτις ἔλαβε χώραν τῇ 5-6 Ἰανουαρίου 1964 (σ. 121-141). Κατακλείων τὸ πρῶτον τοῦτο τεῦχος ὁ σ. «ἐπιμένει ἐπὶ τῆς ἀπολύτου ἀναγκαιότητος, ὅπως πᾶς μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ ἐτεροδόξων θεολογικὸς διάλογος ἀναχωρῇ καὶ ἐδράζῃται ἀπαραιτήτως ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς παραδόσεως καθόλου τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἱσταμένη ἡ κατ' ἀνατολὰς Ὁρθοδοξία, καλεῖ πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας καὶ πάντας γενικῶς τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας καὶ φέροντας τὸ ἅγιον ὄνομά του, ὅπως, συναισθανόμενοι τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος καὶ τῆς «εἰς ἐν συνάξει» τῶν διεστώτων κακῶς, πῶς δ' οὐ κακίστα καὶ δακρύνων πλουσίαν καὶ θρήνων τε πολλῶν καὶ σπαραγμῶν ἀξίαν», συνεργασθῶσι μετ' εὐλικρινείας καὶ ἀγάπης καὶ χειρισθῶσι μετὰ φόβου Θεοῦ τὸ ἅγιον θέμα τῆς ἐπανενώσεως τῶν, ἀνταποκρινόμενοι οὕτως πρὸς τὸ θεῖον ὑπὲρ τῆς ἐνότητος αἶτημα τῆς ἀρχιερατικῆς προσευχῆς τοῦ Σωτῆρος (Ἰωάν. 17, 12-13), «ὥστε τὸν κόσμον ὅλον, εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι καὶ εἰς ἐν ἔλθῃν, τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος» (Γρηγόριος Θεολόγος) (σ. 140).

2. Τὸ δευτέρον τεῦχος τῆς σειρᾶς «Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός» φέρει ὡς ὑπότιτλον «Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου καὶ ἡ Γ' φάσις τῆς Β' Βατικανεῖου Συνόδου». Ἐπομένως διηρέθη τοῦτο εἰς δύο μέρη, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων περιελήφθη τὸ χρονικὸν καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως ἐν Ῥόδῳ ἀπὸ 1-15 Νοεμβρίου 1964 Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (σ. 5-148). Ἐν ἀρχῇ ἐξιστοροῦνται τὰ πρὸ τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως (σ. 5-13), ὡς καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐναρξιν αὐτῆς (σ. 13-28). Ἐῖτα ἐκτίθενται τὰ πεπραγμένα τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως περὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς (σ. 28-44). Ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις ἔχει ὡς ἐξῆς: «1. Ἡ ἁγία ἡμῶν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διακηρύσσει, ὅτι ἐπιθυμεῖ πάντοτε τὰς μετ' ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ἀγαθὰς σχέσεις, ἐπ' οἰκοδομῇ τῆς ἐνότητος τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ μιᾷ, ἁγίᾳ, καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸ βῆμα αὐτοῦ «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν». 2. Ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ ἡ Α' ἐν Ῥόδῳ Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καλλιιεργείας τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, ἡ δὲ Β' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀπεφάσισε κατ' ἀρχήν, ἵνα προτείνῃ τῇ Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ διάλογον ἐπὶ ἴσοις ἑσῶις. 3. Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἐπαναλαμβάνει τὴν ἡδὴ ἐκπεφρασμένην περὶ τοῦ θέματος τούτου τὸν διαλόγου ἐπιθυμίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μελετήσασα δὲ τὰ ἐπὶ μέρους τούτου, διεπίστωσεν, ὅτι πρὸς

καρποφόρον ἔναρξιν ἐνὸς πραγματικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς δευτέρας προπαρασκευῆς καὶ τῆς δημιουργίας τῶν καταλλήλων συνθηκῶν. 4. Τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι ἐκάστη τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δὲν εἶναι ἐλευθέρα, ἵνα ἐξακολουθῇ, ἐξ ἑαυτῆς καὶ οὐχὶ ἐξ ὀνόματος συνόλης τῆς Ὁρθοδόξιας, καλλιεργοῦσα ἀδελφικάς σχέσεις μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ πεποιθῇ ὅτι τοιοιτοτρόπως δύνανται ὅπως ἐξουδετερωθῶσι βαθμιαίως αἱ νῦν ὑφιστάμεναι δυσχερείαι. 5. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ καὶ πρὸς καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἱερᾶς ταύτης ὑποθέσεως ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ὑποβάλλει ταῖς κατὰ τόπους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν εὐχὴν, ὅπως μελετήσωσι τὰ καθ' ἑκάστη τοῦ θέματος τοῦ διαλόγου τούτου ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς, ἀνταλλάσσουσι δὲ μετὰ αὐτῶν τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν πληροφορίαν... 8. Ἐν τέλει ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀποφασίζει, ὅπως α) αἱ ἀποφάσεις αὗται καὶ τὸ μήνυμα τῆς Διασκέψεως ὑποβληθῶσι τῇ Αὐτοῦ Θειοτάτῃ Παναγιότητι τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀγιοτάτοις Προκαθημένοις τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ β) πᾶσαι αἱ πληροφορίες περὶ τῶν ἐν τῇ Διασκέψει ἀποφασισθέντων παρασχεθῶσι ταῖς ἐνδιαφερομένοις Ἐκκλησίαις ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κατὰ τὰ ὁρισθέντα, καταλλήλως» (σ. 34-36).

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας (σ. 42-72), περὶ οὗ ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑξῆς: «Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς συνεχίσεως τῶν θεολογικῶν συζητήσεων μετὰ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀποφασίζει: α) τὴν ἄμεσον σύστασιν Διορθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ ἐιδικῶν θεολόγων, ἐξ ἐνὸς μέχρι τριῶν, κατ' ἀνάγκη ὄντων, ἐξ ἐκάστης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διοριζομένων ὑπὸ τῶν οικείων Ἐκκλησιῶν, β) τὴν κατ' ἀρχὴν ἀποδοχὴν ὡς καταλόγου συζητητέων θεμάτων, τοῦ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων συζητήσεων, καταρτισθέντος τοιοῦτου, γ) τὴν ἔγκαιρον, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν θεολογικῶν μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν συζητήσεων, προπαρασκευὴν τῆς Διορθόδοξου ταύτης Ἐπιτροπῆς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὁρισθησομένῳ, κατόπιν κοινῆς συνεννόσεως τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ δ) τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας ἐνάρξεως τῶν διμερῶν τούτων θεολογικῶν συζητήσεων κατόπιν κοινῆς συνεννόσεως μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Ἀγγλικανικῆς» (σ. 48-49).

Μετὰ ταῦτα γίνεται λόγος περὶ τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας (σ. 73-95), περὶ οὗ ἀπεφασίσθησαν τὰ ἑπόμενα: «Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς συνεχίσεως τῶν θεολογικῶν συζητήσεων μετὰ τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀποφασίζει: α) τὴν ἄμεσον σύστασιν Διορθόδοξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξ ἐιδικῶν θεολόγων, ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ὁποίων θὰ καθορισθῶσιν ἀπὸ κοινῆς συνεννόσεως μετὰ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, β) τὴν ὑπ' αὐτῆς συστηματικὴν προπαρασκευὴν τῶν ὀρθοδόξων θέσεων ἐν ταῖς μελλούσαις θεολογικαῖς συζητήσεσιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμβολικῶν, δογματικῶν καὶ λειτουργικῶν κειμένων τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἄχρι τοῦδε συγκεντρωθέντος ὕλικου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν προγενεστέρων σχετικῶν συζητήσεων, καὶ γ) τὴν ἔναρξιν τῶν μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας συζητήσεων, κατόπιν κοινῆς τῶν Ἐκκλησιῶν συνεννόσεως ἐκατέρωθεν» (σ. 77). Ἐπακολουθεῖ ἐν τέλει ἡ λήξις τῶν ἐργασιῶν τῆς Διασκέψεως καὶ γενικαὶ τινες κρίσεις περὶ αὐτῆς (σ. 96-116), ὡς καὶ ἔκθεσις τῶν μετὰ τὴν Γ' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν (σ. 116-148).

Ἐν τῷ β' μέρει τοῦ τεύχους περιελήφθη τὸ χρονικὸν καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου κατὰ τὴν τρίτην φάσιν αὐτῆς (σ. 151-262) εἰς τέσσαρα κεφάλαια. Ἐν τῷ πρώτῳ τούτων ἀναλύονται καὶ σχολιάζονται ἐξ ἐπὶ ὀφθαλμοῦ ὁ ἑναρκτήριος λόγος τοῦ

Πάπα Παύλου ΣΤ' καὶ ἡ ἐγκύκλιος αὐτοῦ «Ecclesiam suam» (σ. 157-173). 'Εν τῷ β' κεφαλαίῳ ἀναλύεται καὶ κρίνεται ἡ ἀπόφασις τῆς Β' Βατικανεῖου Συνόδου «περὶ τῆς Ἐκκλησίας» (σ. 174-228), ἐν δὲ τῷ γ' ἡ περὶ Οἰκουμενισμοῦ (σ. 228-251). Τέλος ἐν τῷ δ' κεφαλαίῳ γίνονται λόγοι περὶ τῶν Οὐνιτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Βατικανεῖου Συνόδου (σ. 251-262). Τελευτῶν ὁ σ. καὶ σχολιάζων τὸν ἐπὶ τῇ λήξει τῆς Συνόδου λόγον τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ', ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μαριολογικὰ καὶ τὰ παπικὰ δόγματα, παρατηρεῖ, ὅτι «διὰ τοὺς Ὁρθοδόξους ἀποτελεῖ νεωτερισμὸν καὶ ὁ νέος οὗτος τίτλος τῆς Θεοτόκου «Μήτηρ τῆς Ἐκκλησίας», δι' οὓς λόγους εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι ἀνέπτυξαν διαπρεπεῖς ῥωμαιοκαθολικοὶ ἱεράρχαι, ὡς καὶ δι' ἄλλους, δυναμένους νὰ προστεθῶσιν ἀπὸ τῆς ὁρθοδόξου πλευρᾶς. Ὁμοίως ἡ Ὁρθόδοξος Θεολογία ἀγνοεῖ τὰς ὑπὸ τῶν λατίνων μαριολόγων συζητήσεις περὶ τῆς Θεοτόκου ὡς «συλλυτωτρίας», «μεσιτρίας» κλπ. Καὶ ὁμοῦς ὁ Πάπας Πῶλος ΣΤ' δὲν ἐδίστασε νὰ καθιερώσῃ ἐπισήμως τὴν τίτλον «Μήτηρ τῆς Ἐκκλησίας», ὡς ἐπίσης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐξάρῃ καὶ νῦν τὸ ἴδιον παπικὸν ἀξίωμα, ὅπερ προώρισται, οὕτω προβαλλόμενον, νὰ ἀποτελέσῃ μέγα ἐμπόδιον εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον, δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ὡς ἀποτελοῦν μᾶλλον τοπικὸν ἔθιμον καὶ λατινικὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὡς στερούμενον τῶν ἀληθῶν χαρακτῆρων τοῦ ἐν ὁρθοδόξῳ ἐννοίᾳ «δόγματος Θεοῦ» μὲ καθολικὸν καὶ ὑποχρεωτικὸν διὰ τοὺς ἄλλους χριστιανούς κύρος. Ὅθεν τὰ νεώτερα θεομητορικὰ καὶ παπικὰ λεγόμενα δόγματα (πρωτεῖον—ἀλάθητον) καὶ τινὰ ἄλλα μεσαιωνικὰ τοιαῦτα, «θεωροῦνται μᾶλλον ἐπινοήματα ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, διαμορφωθέντα ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς ἐνδογενῆ καὶ ἀναπόσπαστα συστατικὰ τῆς χριστιανικῆς Ἀποκαλύψεως καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀπαραίτητα...». Πάντως ἡ σημασία τῶν δύο ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1964, ἥτοι τῆς Ὁρθοδόξου ἐν Ῥόδῳ καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς ἐν Βατικανῷ, εἶναι μεγάλη διὰ τὸ πνεῦσαν ἐν αὐταῖς εὐρὺ οἰκουμενιστικὸν πνεῦμα. Ὡς δὲ ἐδηλώθη προσφάτως ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὁρμολίως, διὰ τῶν ἀποφασισθέντων ἐν Ῥόδῳ καὶ Βατικανῷ «ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡνοίξεν ἀποφασιστικῶς μία νέα περίοδος εἰς τὰς σχέσεις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ῥωμαιοκαθολικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διεγράφη μέθοδος καὶ πρόγραμμα προοδευτικῆς ἀναπτύξεως τῶν σχέσεων τούτων πρῶτον διὰ τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης καί, κατόπιν προπαρασκευῆς, διὰ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου ἀκολουθῶς» (σ. 258-261).

3. Τὸ τρίτον τεῦχος τῆς σειρᾶς «Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός» φέρει τὸν ὑπότιτλον «Ἡ Δ' φάσις τῆς Β' Βατικανεῖου Συνόδου» καὶ διαιρεῖται εἰς 14 κεφάλαια. Ἐν τῷ α' τούτων γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐναρκτηρίου συνόδου τῆς Συνόδου καὶ ἀναλύεται ὁ εἰσαγωγικὸς λόγος τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' (σ. 3-8). Ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ ἀναλύεται ἡ περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας διακήρυξις τῆς Συνόδου (σ. 9-24). Ὁμοίως ἐν συνεχείᾳ ἀναλύονται αἱ συνοδικαὶ ἀποφάσεις περὶ τῆς θείας Ἀποκαλύψεως (ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ, σ. 24-40), περὶ τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (ἐν τῷ δ', σ. 40-48), περὶ τῆς διακονίας καὶ τῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῆς μορφώσεως τῶν πρεσβυτέρων (ἐν τῷ ε' καὶ τῷ στ', σ. 48-57), περὶ τῆς ἀποστολῆς καὶ διακονίας τῶν λαϊκῶν (ἐν τῷ ζ', σ. 57-68), περὶ τῆς χριστιανικῆς παιδείας (ἐν τῷ η', σ. 68-76), περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ μοναχικοῦ βίου (ἐν τῷ θ', σ. 76-79), περὶ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας (ἐν τῷ ι', σ. 79-95), ἔτι δὲ ἡ διακήρυξις ἐπὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν (ἐν τῷ ια', σ. 95-112) καὶ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ (ἐν τῷ ιβ', σ. 113-132).

Ἀκολουθῶς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν ἄρσιν τῶν ἀναθεμάτων τοῦ ἔτους 1054 ἀμοιβαίως ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως (σ. 133-161). Συναφῶς ὁ σ. ἐπιλέγει ἐν κατακλείδι: «Ἐνῶς ἐξ ἐνὸς ἡ ἀμοιβαία ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχαίρεισθαι ὑπὸ τῶν ποθοῦντων

τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην καὶ ἀδελφосύνην μετ' ἀνυποκρίτου χαρᾶς, ἐξ ἑτέρου δὲ καὶ ἡ σημασία καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμᾶται, καθ' ὅσον κρίνεται ὑπὸ πολλῶν ὡς μονομερὴς καὶ περιορισμένη πρᾶξις τῶν εἰρημένων δὺο Ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδόλως δεσμεύουσα τὰς ἄλλας Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας, ἄνευ γνώσεως καὶ κοινῆς ἀποφάσεως τῶν ὁποίων ἐγένετο. Διότι, ἐφ' ὅσον τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐνδημούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τῆς 20 Ἰουλίου 1054 υἱοθέτησαν μετὰ ταῦτα ποικιλοτρόπως καὶ δὴ καὶ συνοδικῶς καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, διεξαγαγοῦσαι ἀπὸ κοινού ἐπὶ ἐννέα ὅλους αἰῶνας σκληροῦς ἀγῶνας μετὰ μαρτυρικῶν αἱμάτων καὶ στερεῶς καὶ ὁμοψύχου ἐμμονῆς ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις δόγμασι καὶ παραδόσεσιν ἐναντίον τοῦ καινοφανοῦς Παπισμοῦ καὶ τῶν ἀδιστάκτων ἐπεκτατικῶν ἐνεργειῶν τοῦ πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπεισαγωγῆν ἐν τῷ παλαιοχριστιανικῷ δογματικῷ καὶ διοικητικῷ συστήματι καὶ τῇ λατρείᾳ αὐτῆς ἱκανῶν ἀπαρადέκτων ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων λατινικῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν καὶ καινοτομιῶν, θὰ ἔδει καὶ νῦν ἡ ἄρσις τοῦ ἀναθέματος ἐκείνου νὰ ἐγίνετο ἐκ κοινῆς καὶ ὁμοφώνου ἀποφάσεως πασῶν τῶν ἁγίων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν Συνόδῳ τελείᾳ. Διὰ τοῦτο, ἵνα ἀποκτήσῃ πανορθόδοξον κύρος καὶ ἰσχὺν ἡ ἀνωτέρω πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ πρᾶξις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου 1965, θὰ παραστῇ ἀνάγκη, ὅπως τύχῃ τῆς κανονικῆς κυρώσεως ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου συλλογικοῦ ὀργάνου πασῶν τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐνῷ παραλλήλως δέον ὅπως προπαρασκευασθῇ ἐπιμελῶς καὶ ἀρχίσῃ διεξαγόμενος ἐπὶ ἴσοις ὅροις εἰλικρινῆς καὶ σοβαρὲς θεολογικὸς διάλογος — ὁ διάλογος τῆς ἀληθείας — μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὀρθοδόξου καὶ Ῥωμαιοῦς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιοχριστιανικῶν καὶ ὀρθοδόξων ἀρχῶν καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀρχαίας γνησίας Ἱερᾶς Παραδόσεως τῆς ἡνωμένης καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων (ἅτε τῶν μετὰ ταῦτα λεγομένων λατινικῶν «Οἰκουμενικῶν» συνόδων, μέχρι καὶ τῆς 21ης Β' Βατικανῆς, ἀπορριπτομένων ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων), διότι ἄνευ τῶν βασικῶν καὶ ἀπαραιτήτων τούτων ὅρων πᾶσαι αἱ ἄλλαι θεαματικαὶ ἐνέργειαι καὶ πλάγαι καὶ ὑστερόβουλοι ἐπιδιώξεις θὰ ὀδηγήσωσιν εἰς ναυάγιον τὴν ἱερὰν ὑπόθεσιν τῆς προσεγγίσεως καὶ ποθητῆς ἐπανενώσεως τῶν δὺο ἡμίσεων τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡμεῖς μάλιστα φρονοῦμεν, ὅτι θὰ ἦτο πολλαπλῶς προτιμότερον καὶ σκοπιμότερον, ἵνα προηγηθῇ ὁ θεολογικὸς διάλογος τῆς ἀληθείας μεταξύ τῶν δὺο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, ὅστις ἀσφαλέστερον καὶ θετικώτερον θὰ ἡδύνετο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἐπιθυμητὴν συνεννόησιν αὐτῶν, μὴ ἀποκλειομένου βεβαίως παραλλήλως καὶ τοῦ λεγομένου διαλόγου τῆς ἀγάπης» (σ. 159-160).

Τέλος ἐν τῷ ἰδ' κεφαλαίῳ ἀναδημοσιεύεται τὸ ἐν τῷ περιοδικῷ «Kyrios» 4 (1964) 241-261 ἀρχικῶς δημοσιευθὲν ἄρθρον τοῦ κ. Καρμὴρ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Die Orthodoxe Katholische Kirche über das II. Vatikanum und die auf ihm entwickelten Aspekte und Tendenzen hinsichtlich der christlichen Einheit» (σ. 161-201). Ἐν τῷ τούτῳ, ἀναφερόμενος ὁ σ. εἰς τὰς δυσχερεῖας, αἱ μέλει νὰ συσταθῇ ὁ ἀρξόμενος θεολογικὸς διάλογος μεταξύ Ὀρθοδόξων καὶ Ῥωμαιοκαθολικῶν, παρατηρεῖ: «Trotz des beiderseitigen Beharrens auf den eignen dogmatischen, liturgischen und kanonischen Lehren, Prinzipien und Überlieferungen glauben wir, dass die zukünftigen, sich bei der Durchführung dieses Gespräches ergebenden ersten Schwierigkeiten ausschliesslich von dem rein menschlichen Faktor herrühren werden; daneben und darüber hinaus haben wir jedoch auch auf das Einschreiten des alles bewirkenden göttlichen Faktors zu hoffen, indem wir sicher sind, dass eine solche «Hoffnung nicht zuschanden» wird (Röm. 5,5), zumal, wenn sie sich einerseits mit dem Glauben und andererseits mit der Liebe zu christlichen Brüdern vereint, «für welche Christus gestorben ist» (Röm. 5,8; 14,15; 1 Kor. 8,11.13; 2 Kor. 5,15), und durch welche gleichfalls «Christus in Wahrheit verkündet wird» (Phil. 1,18). Wir glauben,

dass durch die Kraft und das Wirken des Heiligen Geistes letztlich die zerbrochene christliche Einheit wiederhergestellt werde; und wie der Heilige Geist zu Pfingsten «durch Feuer Zungen ausspendete» und so «alle zur Einheit berief» und «auf göttliche Weise zu einer Eintracht verband», dass er auf ähnliche Weise alle Christen und alle Kirchen wiederum zur Einheit ruten werde, auf dass «erneuert werde die Einigkeit» und «durch ihn alle Welt erleuchtet werde».

«Sende aus Deinen Geist, und Du wirst das Angesicht der Erde erneuern!» (σ. 200-201).

4. Ἰωάννου Καρμίρη, Ὁρθόδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός. Τεύχος Ι: Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ Βελιγραδίου, Ἀθήναι 1966, σ. 103. («Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»).

Ὡς γράφει ὁ σ. ἐν τῷ προλόγῳ του, «ἤδη πρὸ ἐνὸς περίπου αἰῶνος, ἦτοι ἀπὸ τῆς «διαμαρτυρίας» τῶν Παλαιοκαθολικῶν κατὰ τοῦ θεσπισθέντος ἐν τῇ Α' Βατικανεῖρ Συνόδῳ τοῦ 1870 ἀλαθῆτου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥώμης καὶ τῆς συνεπειᾶς τούτου ἀποσπάσεως τῶν οὕτως αὐτοαποκληθέντων Παλαιοκαθολικῶν ἀπὸ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, συνῆψαν οὗτοι στενὰς ὅπως οὖν σχέσεις καὶ θεολογικὰς ἐπαφὰς μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, οὗτα δὲ ἤρξατο, ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν δύο θεολογικῶν συνεδρίων μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν ἐν Βόννῃ κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875, ὁ θεολογικὸς διάλογος τῆς ἀρτιπαγοῦς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς πρεσβυγενούς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ θεολογικὸς οὗτος διάλογος, διελθὼν διὰ τριῶν κυρίως φάσεων, εἰσῆλθεν ἡδὴ εἰς τὴν τετάρτην φάσιν αὐτοῦ, διὰ τῶν ὑπὸ τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων τῆς Ῥόδου Α' (1961) καὶ Γ' (1964) ληφθεῖσων ἀποφάσεων περὶ συστηματοποίησεως καὶ συνεχίσεως αὐτοῦ. Οὕτως ὑπὸ τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως συνεστήθη εἰδικὴ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ, ἥτις ἤρχισε τὴν μελέτην καὶ προπαρασκευὴν τοῦ μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν θεολογικοῦ διαλόγου διὰ τὴν νέαν φάσιν αὐτοῦ ἐν τε τῇ ἄρτι ληξάσῃ Δ' Πανορθοδόξῃ Διασκέψει τοῦ Βελιγραδίου (1-15 Σεπτεμβρίου 1966) καὶ τῇ προσεχεῖ ἐνάρξει αὐτοῦ τούτου τοῦ διαλόγου μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς» (σ. 3).

Ὁ σ., μετασχὼν τῶν εἰρημένων Πανορθοδόξων Διασκέψεων καὶ διορισθεὶς μέλος τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, διαρεῖ τὴν παροῦσαν μελέτην του εἰς τέσσαρα κεφάλαια, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ὁποίων ἐκτίθησι τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ῥόδου περὶ συνεχίσεως τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μετ' ἱστορικῆς ἀναδρομῆς εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1874 διεξαχθείσας μεταξὺ αὐτῶν συζητήσεις (σ. 5-27). Ἐἴτα ἐν τῷ β' κεφαλαίῳ παρατίθῃσι τὸ ἱστορικὸν τῆς συνελευθούσης ἐν Βελιγραδίῳ ἀπὸ 1-15 Σεπτεμβρίου 1966 Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως, ἣν συνεκρότησαν αἱ δύο Διορθόδοξοι Θεολογικαὶ Ἐπιτροπαὶ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν (σ. 27-41). Αὗται, συνεδριάσασαι κεχωρισμένως, συνέταξαν τοὺς καταλόγους τῶν συζητητέων θεμάτων, οὓς περιέλαβον ἐν ἰδίᾳ ἐκάστη ἐκθέσει. Ἀκολουθῶς ἐν τῷ γ' κεφαλαίῳ δημοσιεύεται ἡ εἰσήγησις τοῦ καθηγητοῦ κ. Καρμίρη πρὸς τὴν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν (σ. 42-79). Ἐν αὐτῇ, ἀναφερόμενος οὗτος εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1874 μέχρι τοῦ 1931 διεξαχθείσας συζητήσεις μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, διεπίστωσεν «ἅψ' ἐνὸς μὲν ἱκανὴν ὅπως οὖν προσέγγισιν τῶν ἐκατέρωθεν ἀπόψεων καὶ συμφωνίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν πολλοῖς σημείοις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, τῆς λατρείας καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ ὁργανώσεως, ἅψ' ἐτέρου δὲ καὶ διαφωνίαν ἐν ἄλλοις σημείοις ἢ ἀσάφειαν διατυπώσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἢ ἄγνοίαν ὠρισμένων διδασκαλιῶν τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων» (σ. 42-43). Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐπεσήμανε τὰ σημεῖα ταῦτα

καὶ διέτρυπεν ἰδιαιτέρως περὶ τὰ σημεῖα τῆς συμφωνίας ἢ τῆς προσεγγίσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους. Πέραν ὅμως τούτων διεπίστωσε καὶ διαφωτίζει τῶν Παλαιοκαθολικῶν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἢ τοῦλάχιστον ἀσάφειαν ἢ ἀνεπάρκειαν ἐν τῇ διατυπώσει τῆς ἐαυτῶν διδασκαλίας ἐπὶ τῶν ἐπομένων σημείων: α) ἐπὶ τοῦ Filioque, β) ἐν τῇ Χριστολογίᾳ, γ) ἐν τῇ Ἐκκλησιολογίᾳ, δ) ἐν τῇ Μυστηριολογίᾳ, καὶ ε) ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν καὶ ἄλλων διαφορῶν περὶ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα. Καταλήγει δὲ διαπιστών, ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν εἶναι εἰσέτι ἀρκούντως προπαρεσκευασμένοι, ὥπως ἀρχίσωσιν ἀμέσως τὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἀλλὰ θὰ ἀπαιτηθῇ μακρὰ καὶ βαθεῖα εἰσέτι μελέτη καὶ ἔρευνα πρὸς εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, καὶ καλοπροαίρετος καὶ ἐργώδης θεολογικὸς διάλογος ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ ἀπροκαταληψίᾳ μετὰ τῶν ἀδελφῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἵνα οὕτω καταλήξῃ εἰς πλήρη συμφωνίαν ἐπὶ τῶν παραδεδομένων δογμάτων τῆς πίστεως, μακρὰν παντὸς δογματικοῦ μινιμαλισμοῦ καὶ ὁμολογιακοῦ συγκρητισμοῦ. Μὴ λησμονώμεν, ὅτι ἡ ποθομένη ἐκατέρωθεν ἔνωσις, διὰ τὴν εἶναι ἀληθῆς καὶ σταθερὰ καὶ παραμόνιμος, δέον νὰ στηριχθῇ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας. Διότι, ὡς ἔγραφε καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπαντῶσα εἰς τὴν Ἐγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1902, «ἡ εἰλικρινὴς χριστιανικὴ ἀγάπη περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πάντων τῶν δογμάτων αὐτοῦ». Καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην δέον νὰ διερευνήσῃ ὁ ὀρθόδοξοπαλαιοκαθολικὸς θεολογικὸς τῆς ἀληθείας διάλογος ἐν ἀγάπῃ καὶ ἀπροκαταληψίᾳ, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας» (σ. 79).

Τέλος ἐν τῷ δ' κεφαλαίῳ δημοσιεύονται τὰ κείμενα τῶν ἐκδοθεισῶν ὑπὸ τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τοῦ Βελιγραδίου δύο ἐκθέσεων ἐπὶ τοῦ διαλόγου πρῶτον μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ δεύτερον μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν (σ. 80-97), αἵτινες καὶ ὑπεβλήθησαν εἰς τὰς κατὰ τόπους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας.

5. Ἰωάννου Καρμίρη, Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχάλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάσις τῆς ἐπανενώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1966, σ. 190. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Θεολογίας»).

Ὁ σ. διαρεῖ τὴν παρούσαν πραγματείαν τοῦ εἰς δύο τμήματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐπιγράφει: «Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχάλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν» (σ. 3-92), τὸ δὲ δεύτερον: «ἡ δογματικὴ βάσις τῆς ἐπανενώσεως τῶν Ἀντιχάλκηδονείων Ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (σ. 93-183). Καὶ τοῦ μὲν πρώτου τμήματος προτάσσονται εἰσαγωγικῶς γενικά τινα περὶ τῶν ἀρχαίων Ἀντιχάλκηδονείων Ἐκκλησιῶν, ἀκολουθῶν δὲ ἐξετάζονται κεχωρισμένως α) ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, β) ἡ Συροιακωβιτικὴ Ἐκκλησία, γ) ἡ Μαλαμπαρική Ἐκκλησία, δ) ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία, καὶ ε) ἡ Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία. Τέλος δὲ περιγράφονται αἱ σχέσεις τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῶν Ἀντιχάλκηδονείων Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ παρόντι. Τοῦ δὲ δευτέρου τμήματος προτάσσονται ὁμοίως εἰσαγωγικά τινα, ἐν οἷς ὁ σ. γράφει μετὰ ἄλλων, ὅτι «αἱ φιλενωτικαὶ συζητήσεις καὶ προσπάθειαι δέον νὰ συγκεντρωθῶσι καὶ συντονισθῶσι κυρίως πρὸς ἀντιμετώπισιν καὶ ἐρμηνείαν καὶ διευθέτησιν τῆς μοναδικῆς σοβαρᾶς δογματικῆς διχογνωμίας μετὰξὺ αὐτῶν, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διατυπώσιν τοῦ δογματος περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, καθ' ὅσον, ταύτης διευθετημένης, θὰ εἶναι εὐχερὴς ἡ διευθέτησις καὶ τῶν ἄλλων μικροτέρων μετὰξὺ αὐτῶν διαφορῶν. Ὡς πρὸς τὴν κυρίαν λοιπὴν διαφορὰν ταύτην πιστεύομεν, ὅτι, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ παραμείνῃ ἄθικτος ὁ ὅρος τῆς Χαλκηδόνος, δύναται νὰ δοθῇ νέα τις ἐρμηνεία καὶ ἀναζητηθῇ νέος τις τύπος συμφωνίας (formulae concordiae) μετὰξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῶν διωσταμένων Ἀντιχάλκηδονείων Ἐκκλησιῶν, ἱκανοποιῶν καὶ φρα-

στικῶς ταύτας, διότι ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ δόγματος φαίνεται ὅτι δὲν ὑφίσταται πραγματικὴ διαφορά. Ἡ ὅλη δὴλα δὴ διχογνωμία τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν περιορίζεται εἰς τὴν, συμφώνως πρὸς τὴν ἑαυτῶν παράδοσιν, μονοφυσιτικίζουσαν διατύπωσιν τοῦ δόγματος τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, διὰ τῆς χρήσεως ἀσαφῶν καὶ ἀμφιβαλλομένων λέξεων καὶ φράσεων, ἐνῶ κατ' οὐσίαν μᾶλλον νοοῦσιν αὐτὸ καὶ ἐκεῖναι ὀρθοδόξως, πιστεύουσαι εἰς τὰς δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ἡνωμένας ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως ἐν τῷ Χριστῷ... Ἀποδέχονται οὐσιαστικῶς αὐτάς, καὶ δὴ ἡνωμένας «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως», ἀπορρίπτοντες κυρίως τὸ Χαλκηδόνειον «ἐν δύο φύσεσι» μετὰ τὴν ἔνωσιν καὶ διατηροῦντες μόνον τὸ «ἐκ δύο φύσεων» πρὸ τῆς ἐνώσεως, ὅπερ ἀρχικῶς εἶχε διατυπώσει ὁ Εὐτυχής. Ἀλλ' οὕτως ἡ διαφορὰ αὐτῶν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ὀρθοδόξων φαίνεται οἷον εἰς τὴν διαφορὰν σχεδὸν μεταξὺ τῶν δύο φράσεων «ἐν δύο φύσεσι» καὶ «ἐκ δύο φύσεων», ἡ μᾶλλον τῶν δύο προθέσεων «ἐν» καὶ «ἐκ». Ὅθεν νομίζομεν, ὅτι ὡς δογματικὴ βάσις τῆς εὐκταίας συμφωνίας μεταξὺ αὐτῶν θὰ ἡδύνατο νὰ τεθῇ ἡ ὑπὸ τῶν μονοφυσιτικιστῶν Ἐκκλησιῶν περισσότερο χρησιμοποιουμένη καὶ ἱκανοποιούσα αὐτάς φράσις καὶ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας: «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκακωμένη» ἢ ἐπὶ τὸ ὀρθοδόξοτερον «σεσαρκωμένου», ὀρθοδόξως ὅμως νοουμένη καὶ ἐρμηνευομένη, καὶ γενικῶς ἡ Κυρίλλειος διδασκαλία περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ἥτις ἀπετέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ γενικώτερον τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μέχρι σήμερον» (σ. 95-96). Ἐφ' ᾧ καὶ διερευνᾶται ἐν συνεχείᾳ ἡ ἀληθὴς ἐννοία τῆς φράσεως «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκακωμένη» κατὰ τὸν Κύριλλον Ἀλεξανδρείας (σ. 99-124) διὰ τῆς παραθέσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν χωρίων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου. Ἐπὶ τῇ βᾶσει τούτων ὁ σ. ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ἅγιος Κύριλλος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ὀρθόδοξοι Πατέρες καὶ θεολόγοι ἡνόουν τὴν φράσιν «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκακωμένη» ὡς σημαίνουσαν τὴν μίαν ὑπόστασιν, τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου, σαρκωθέντος καὶ ἐνώσαντος ἐν ἑαυτῷ ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως μετὰ τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τελείαν. Ἐθεώρουν δηλονότι τὴν φράσιν ταύτην ὡς ταυτὸσημον πρὸς τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου: «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰωάν. 1,14), ἐναλλάσσοντας τὴν λέξιν «φύσις» διὰ τῆς ὀρθότερας «ὑπόστασις» (σ. 19). Πράγματι ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν συναφῶν χωρίων τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καταφαίνεται, ὅτι οὗτος «διὰ τοῦ «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκακωμένη» ἐννοεῖ τὴν μίαν ὑπόστασιν, τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου, ὑπὸ ὀρθόδοξον καὶ οὐχὶ ὑπὸ μονοφυστικὴν ἐννοίαν, δὴλα δὴ ἐννοεῖ τὸν ἕνα Θεὸν Λόγον ἐνανθρωπήσαντα καὶ σαρκακωμένον καὶ προσκυνούμενον μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ μὴ προσκυνήσει, ἢ κατὰ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, «τὸν Θεὸν Λόγον σαρκωθέντα μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός» (σ. 120). Ἐν συνεχείᾳ ἐρευνᾶται ἡ ἀληθὴς ἐννοία τῆς φράσεως «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκακωμένη» κατὰ τοὺς ὀρθοδόξους Πατέρας καὶ θεολόγους διὰ παραθέσεων ἐκ τοῦ Φλαβιανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Πατέρων τῆς Δ' καὶ Ε' Οἰκουμ. Συνόδου, τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, τοῦ Λεοντίου Βυζαντίου, τοῦ Ἐφραίμ Θεουπόλεως, τοῦ Εὐλογίου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, τοῦ πρεσβυτέρου τῆς Ραϊθοῦ Θεοδώρου, τοῦ Ἀναστασίου Σιναΐτου, τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Θεωριανοῦ (σ. 124-136). Πάντες οὗτοι ἀποδίδουσιν ὀρθόδοξον ἐννοίαν καὶ περιεχόμενον εἰς τὴν ἀμφισβητούμενην ταύτην φράσιν, καθὼς ἀκριβῶς ἡνόει ταύτην καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας.

Ἀκολουθοῦσι τὰ ἐπιλεγόμενα, ἐν οἷς τίθεται γενικῶς ἡ χριστολογικὴ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ὡς βάσις τῆς συμφωνίας καὶ ἐπανενώσεως τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων (σ. 137-166). Ἐν συμπεράσματι ὁ σ. γράφει: «Διὰ πάντων τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένων προσεπαθήσαμεν νὰ ἀνεύρωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὸ βαθύτερον νόημα τῆς περιωνύμου δογματικῆς διατυπώσεως τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας «μία φύσις

τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», τὴν ὁποίαν ἐπικαλοῦνται καὶ οἱ σύγχρονοι ὁπαδοὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκφράζουσιν τὴν ἐαυτῶν πίστιν ἐν τῷ δόγματι τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Εἰδομεν δὲ ὅτι ὀρθοδόξως ἠγνόησαν καὶ ἡρμήνευσαν τὴν ἀνωτέρω χριστολογικὴν ἐκφρασιν αὐτοὺς ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ἀντιπροσωπευτικοὶ θεολόγοι τῆς Ὀρθοδόξου καὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ πλέον δὲ παρομοίαν διδασκαλίαν ἀνεύρομεν καὶ ἐν ταῖς Λειτουργίαις τῆς Κοπτικῆς καὶ τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἄν λοιπὸν ἡ ἀνωτέρω ἐρμηνεία ἡμῶν ἤθελε κριθῇ παρὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων ὡς ὀρθή καὶ ἂν πράγματι οἱ εἰρηγμένοι ἀδελφοὶ χριστιανοὶ δέχωνται τὴν ὅλην χριστολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καὶ τιμῶσιν αὐτόν, ὅσον καὶ ἡ Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμένηκῃ Σύνοδος καὶ σύμπασα ἡ κατ' ἀνατολὰς καὶ δύσιν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τότε ἡ συνεννόησις καὶ ἐν τέλει ἡ ἐπ' ἀνένωσις αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων θὰ ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς εἰρημένης διατυπώσεως, ὡς ἀνωτέρω ἡρμηνεύθη, καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ὀρθοδόξως νοουμένης, ἢ τοῦ οὕτως ἀποκληθέντος «χριστολογικοῦ συμβόλου τοῦ Κυρίλλου». Εἰδικώτερον δὲ οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζωνται ἐκ τῆς διατυπώσεως ἐν «δύο φύσεσι» τῶν Ὀρθοδόξων, διότι μετὰ τὴν «καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν» μόνον «ὁ λόγος καὶ ἡ θεωρία οἶδε τὴν διαφορὰν» τῶν δύο φύσεων, αἵτινες εἶναι ἀδιαίρετως καὶ ἀχωρίστως, ἅμα δὲ καὶ ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως ἡνωμένοι ἐν τῇ μιᾷ ὑποστάσει τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἀλλ' ὅμως εἶναι προφανές, τονίζει ὁ κοινὸς πάντων ἡμῶν πατὴρ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὅτι «οὐ τὸ εἶδέναι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν διατέμνει ἐστὶν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστόν», ὡς φοβοῦνται οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι. Οὕτε ἀντιθέτως οἱ Ὀρθόδοξοι πρέπει νὰ σκανδαλίζωνται ἐκ τῆς διατυπώσεως «μία φύσις» τῶν Ἀντιχαλκηδονείων, διότι αὕτη σημαίνει «μία ὑπόστασις» καὶ ἐχρησιμοποιήθη πρὸς διάλυσιν πάσης ὑποψίας διαιρέσεως τῶν δύο φύσεων, ὡς καὶ πρὸς ἐξαρσιν τοῦ ἐνιαίου προσώπου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀδιαίρετου ἐνώσεως τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, νοουμένη οὕτως ὀρθοδόξως» (σ. 155-156). Οἱ Ὀρθόδοξοι μετὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου διακρίνουσι μὲν τὰς δύο φύσεις ἀπ' ἀλλήλων, δεχόμενοι οὐσιαστικὴν διαφορὰν αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν χωρίζουσιν αὐτάς, καθ' ὅν τρόπον ἔπραττεν ὁ Νεστορίος, ὅστις, ἀπορρίπτων τὴν ἔνωσιν αὐτῶν, ἐδίδασκε τὴν φυσικὴν διαιρέσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Ἡ, μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰπεῖν, οἱ Ὀρθόδοξοι γενικῶς, καὶ πάλαι καὶ νῦν, εἰδικώτερον δὲ τότε «οἱ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοὶ τὰ μὲν ἐξ ὧν νοεῖται Χριστός, ὡς ἐν ψιλαῖς καὶ μόναις ἐννοίαις δεχόμενοι, φύσεων μὲν εἰρήκασιν διαφορὰν (ὅτι μὴ ταυτὸν ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ ἀνθρωπότης), ἕνα γε μὴν Ὑπὸν καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον, καὶ ὡς ἐνὸς ὄντος ἀληθῶς, ἐν αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι φασιν· μερίζουσι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τὰ ἡνωμένα, οὔτε μὴν φυσικὴν παραδέχονται τὴν διαιρέσιν». Ἡ, ὡς διετύπωσε βραδύτερον τὸ δόγμα τοῦτο ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός: «Ἡνωταὶ μὲν οὖν αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, διήρηται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Νομίζομεν, ὅτι ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω γενικῶς ἐννοίαν δύναται οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι νὰ δεχθῶσι καὶ τὸ «ἐν δύο φύσεσιν», ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως, ἐκάστῃ τῶν ὁποίων «τὴν ἐαυτῆς ἰδιότητα σὺν ἐφύλαξε, τῆς μὲν θεότητος διαμεινᾶσης ἀπλῆς καὶ ἀπαθοῦς, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης φύσεως μὴ τραπέψης καὶ ἀναλυθείσης ἐν τῇ θείᾳ, ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ «μία φύσις σύνθετος» (σ. 159). Ἐν τέλει ὁ σ. ἐκφράζει τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ, ὅτι, «ἂν πράγματι οἱ Ἀνατολικοὶ χριστιανοὶ ἀπαδέχωνται τὴν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἀλεξανδρέων, ἣν ὡσαύτως ἀποδέχονται καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι, τότε ἐπ' αὐτῆς τῆς διδασκαλίας δύναται, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν πεποιθμένη συνεννόησις καὶ τοῦ Κυρίου συνεργῶντις, ἡ ἐπ' ἀνένωσις, συντασσόμενον ἀναλόγου τινὸς χριστολογικοῦ κειμένου παρομοίου πρὸς τὰς «Διαλλαγὰς» τοῦ 433, τὸ ὁποῖον νὰ ἐκφράζῃ τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἂνευ βεβαίως ἀνα-

τροπῆς τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος καὶ τῶν ἐπομένων δύο Οἰκουμενικῶν Συνόδων Ε' καὶ ΣΤ'» (σ. 161).

Τελευταῖον παρατίθεται ἐν παραρτήματι ἡ εἰσήγησις τοῦ καθηγητοῦ κ. Καρμίρη εἰς τὴν ἐν Aarhus τῆς Δανίας συνελθούσαν τῷ 1964 συνδιάσκεψιν Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονεῶν θεολόγων, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν: «The problem of the unification of the non-Chalcedonian Churches of the East with the Orthodox on the basis of Cyril's formula: «mia physis tou Theou Logou sesarkomene» (σ. 167-183).

6. John Karmiris, *The Dialogue between the Orthodox and the non-Chalcedonian Churches*. Athens (Reprinted from «GO-YE») 1966, σ. 28.

Ἐν τῷ μελετῇματι τούτῳ ἐκτίθενται αἱ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα σχέσεις μεταξύ Ὁρθόδοξων καὶ Ἀντιχαλκηδονεῶν καὶ ἰδίως ὡς ἐξειλιχθῆσαν αὗται ἐν ταῖς συνδιασκέψεσι τῆς Ῥόδου, τοῦ Aarhus καὶ τῆς Addis Abeba μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1965 ἐκδοθείσης ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ ἐπισήμου διαλόγου μεταξύ αὐτῶν. Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ ὅμοιον μελέτημα τοῦ κ. Καρμίρη: «The Ecumenical Patriarchate and the non-Chalcedonian Churches of the East, ἐν «International Relations» 1964-1965.

7. Ἰωάννου Καρμίρη, *Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἰδίως ὁ κατὰ τὸν IB' αἰῶνα θεολογικὸς διάλογος μεταξύ αὐτῶν*, Ἀθῆναι 1967, σ. 100. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν» τ. ΙΣ').

Ἐκ πασῶν τῶν Ἀντιχαλκηδονεῶν Ἐκκλησιῶν ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, παρατηρεῖ ὁ σ. ἐν τῷ πρόλόγῳ, συνῆψε στενοτέρας σχέσεις καὶ διεξήγαγεν ἐπανειλημμένως θεολογικὸν διάλογον, ἐν συγχρόνῳ ἐννοίᾳ, μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο δ' ἀποδοτέον οὐ μόνον εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐγγύτητα τῆς μεγάλης Ἀρμενίας μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος πρὸς τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιοπαράδοτον πίστιν τῶν Ἀρμενίων, ἥτις συμπιπτεῖ πρὸς τὴν ὁρθόδοξον, ἐξαιρέσει μόνον παρανοήσεως τινος τοῦ «δόγματος τῆς Χαλκηδόνος» καὶ ἄλλων τινῶν ἀσημάντων διαφορῶν» (σ. 3). Ἀκριβῶς τὴν ἔρευναν τῶν σχέσεων τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ὁρθοδόξων Βυζαντινῶν καὶ τῶν διαπιστωθεῖσων ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν μεταξύ αὐτῶν ἀποσκοπεῖ ἡ μετὰ χεῖρας πραγματεία, ἥτις μετὰ τὸν πρόλογον (σ. 3-6) διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, ἐπιγραφόμενα: α) Σύντομος ἐπισκόπησις τῶν μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων σχέσεων ἀπὸ τοῦ Δ' μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (σ. 7-34). β) Ὁ διεξαχθεὶς κατὰ τὸν IB' αἰῶνα θεολογικὸς διάλογος μεταξύ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Ἀρμενίων (σ. 35-53). γ) Ὁ ἐνωτικὸς λόγος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ταρσοῦ Νερσῆ τοῦ Λαμπρονησιῦ ἐνώπιον τῆς ἐν Ταρσῷ Ἀρμενικῆς Συνόδου τοῦ 1196-1197 (σ. 64-79).

Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου μέρους διαπιστοῦται, ὅτι αἱ πρῶται σχέσεις τῶν Ἀρμενίων πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους ἀνάγονται εἰς αὐτὸν τὸν Γρηγόριον, τὸν «φωτιστὴν» τῶν Ἀρμενίων, χειροτονηθέντα πρῶτον ἐπίσκοπον καὶ καθολικὸν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Λεοντίου. Ἐντεῦθεν ἤρξατο κανονικὴ ἐξάρτησις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, μαρτυρουμένη ὑπὸ τε τῶν Πρακτικῶν τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐν συνεχείᾳ παρακολουθοῦνται αἱ σχέσεις μεταξύ Ἀρμενίων καὶ Βυζαντινῶν μέχρι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς ἣν δὲν μετέσχον οἱ Ἀρμένιοι, οὐδ' ἀνεγνώρισαν αὐτήν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μετέπειτα Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων μέχρι τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Φωτίῳ καὶ Νικολάῳ Α' Μυστικοῦ, κορυφωθεῖσαι κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, διὰ τὰ χαλαρω-

θῶσιν αὐται μετὰ ταῦτα καὶ τελικῶς διακοπῶσι κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, λόγῳ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐν τέλει τῆς καταλύσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἐρευνᾶται ὁ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος διεξαχθεὶς σπουδαιότατος θεολογικὸς ἐκκλησιαστικὸς διάλογος μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων, οὗτινος ψυχὴ ἐγένετο ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ Α' Κομνηνός, ῥιπτομένου τοῦ κέντρου τοῦ βάρους ἐπὶ τῆς διακριβώσεως τῆς χριστολογικῆς πρὸ πάντων διδασκαλίας τῶν Ἀρμενίων καὶ τῆς συμφωνίας ἣ ἀποκλίσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου. Πρὸς τοῦτο δημοσιεύονται καὶ ἐξετάζονται τὰ κείμενα δύο Ὁμολογιῶν τῆς ἀρμενικῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ Καθολικοῦ Νερσῆ Δ' τοῦ Schnorhali (σ. 37-39 καὶ 45-47), ὡς καὶ ἡ «Διάλεξις» αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ θεολόγου Θεωριανοῦ (σ. 40-55). Ὁ σ. καταλήγει ὡς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, «ἐνῶ ὁ Νερσῆς Δ' ἀπεδέχθη κατ' οὐσίαν τὴν διδασκαλίαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος, ἐν τοῖς ἐνέμεινε προσκεκολλημένους εἰς τὸν Κυρίλλιον τύπον «μία φύσις», ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν Εὐτυχέα συγγένων, ἀλλὰ κατὰ Κύριλλον ἐν ὀρθοδόξῳ», τ.ἐ. ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐννοίᾳ τοῦ τύπου «μία φύσις» = μία ὑπόστασις, ἐν πρόσωπον, τῇ υἱοθετηθείᾳ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὡστε ἀτυχῶς μόνον, ὅτι ὁ Νερσῆς ἤτο προσκεκολλημένος εἰς λέξιν, ἥτις, ὡς ὁ Θεωριανὸς λέγει, «τραχύνει τὴν τῆς ἀληθείας ἀκρίβειαν», ἀμφίροπον καὶ ἀμφίδοxon, προτιμᾷ δὲ ταύτην ἀπὸ ἑτέραν καθαρωτέραν, «τῶν δύο φύσεων ἡνωμένων ἐν ἐνὶ προσώπῳ», διότι ἡ ἐννοια τῆς τελευταίας ταύτης ἐκφράσεως ἀπεκηρύχθη καὶ ἐξεσπρίχθη συνεπείᾳ τῶν πολυποικίλων προσβολῶν ἐκ μέρους τῶν Μονοφυσιτῶν ἐν πάσῃ καθόλου τῇ Ἀρμενίᾳ διὰ τὸν τοῦ Νεστοριανισμοῦ φόβον» (σ. 54). Ἀκολούθως παρακολουθεῖται ἡ συνέχισις τοῦ διαλόγου ἐν ταῖς Ἀρμενικαῖς Συνόδοις ἐν Ῥώμῃ καλὲ τῷ 1179 καὶ ἐν Ταρσῷ τῷ 1196-1197 (σ. 55-63), ἐν τέλει δὲ συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ τοῦ Νερσῆ τοῦ Schnorhali μέχρι τοῦ Νερσῆ τοῦ Λαμπρονησιού ἐπετεύχθη οὐσιαστικὴ δογματικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, αἵτινες προσήγγισαν τόσον πολὺ πρὸς ἀλλήλας, ὥστε δὲν ὑπελείπετο εἰ μὴ ἐν εἰσέτι τελικὸν βῆμα πρὸς ἐπισημοποίησιν τῆς ἐπελθούσης συμφωνίας καὶ πανηγυρικὴν ἐξαγγελίαν τῆς ἐνώσεως, ἣν θὰ ἐπηκολούθει ἡ κοινωνία αὐτῶν ἐν τοῖς μυστηρίοις (intercommunio). Δυστυχῶς ὅμως οἱ Ἀρμένιοι δὲν ἀπετόλμησαν καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀποφασιστικὸν βῆμα, πάντως ἐξ ἐπιδράσεως οὐχὶ θεολογικῶν, ἀλλὰ μᾶλλον μὴ θεολογικῶν παραγόντων, καὶ δὴ πολιτικῶν καὶ ἐθνικιστικῶν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν τοιούτων» (σ. 63).

Ἐν τῷ τρίτῳ μέρει περιλαμβάνεται ἀπόδοσις εἰς τὴν ἐλληνικὴν τοῦ σπουδαιότατου ἐνωτικοῦ λόγου τοῦ Ἀρμενίου ἀρχιεπισκόπου Ταρσοῦ Νερσῆ τοῦ Λαμπρονησιού ἐνώπιον τῆς ἐν Ταρσῷ συνόδου τῶν Ἀρμενίων κατὰ τὸ 1196-1197, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Νερσῆ, συμπίπτουσιν σχεδὸν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον (σ. 67-76). Ὁ σ. καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἀρμένιος ἀρχιεπίσκοπος Νερσῆς εἰργάσθη εἴπερ τις καὶ ἄλλος διὰ τὴν ἑνωσιν τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ἥς τὴν ἀναγκαιότητα ἐξῆρεν ἐν τῷ εἰρημένῳ λόγῳ του. Χάριν αὐτῆς ἐπρότεινε καὶ τὴν προσαρμογὴν τῶν ἀρμενικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπὶ πλέον δὲ ἀπεδέχθη κατ' οὐσίαν καὶ τὸν δογματικὸν ὅρον τῆς Χαλκηδόνος μετὰ τινος ἰδιαζούσης ἀρμενικῆς διατυπώσεως καὶ ὁρολογίας καὶ ἀπογρώσεως. Διότι ἐφρόνει ὀρθῶς, ὅτι ἐπιβάλλεται πρὸ πάντων συμφωνία καὶ ἐνώτης ἐν τοῖς δόγμασι καὶ ἥττον ἐν τοῖς ἐθίμοις. Ἡ δὲ Σύνοδος φαίνεται ὅτι υἱοθέτησε τὰς προτάσεις καὶ ἀπόψεις τοῦ Νερσῆ περὶ τῆς ἐνώσεως. Μὴ ἀρκεσθεὶς δὲ εἰς τοῦτο ὁ Νερσῆς, μετέβη, μετὰ τὸ τέλος τῆς Συνόδου, εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ κεφαλῇς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἐνθα διεξήγαγεν ἐπισήμους ἐνωτικὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν. Ἀλλὰ δυστυχῶς αὐταὶ ἀπέτυχον, καθὼς διὰ δευτερεύοντα ζητήματα δικαιοδοσιῶν καὶ δι' ἄλλους ἱστορικοὺς λόγους, ἤτοι πρῶτον μὲν διὰ τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον τῶν ἐνωτικῶν Ἀρμενίων Καθολικῶν Νερσῆ Δ' τῷ 1173

καὶ Γρηγορίου Δ' τῷ 1193 καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Νερσῆ τοῦ Λαμπρονησιού τῷ 1198 καὶ μάλιστα τοῦ ζηλωτοῦ καὶ θερμοῦ θιασώτου τῆς ἐνώσεως αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Μανουῆλ Κομνηνοῦ τῷ 1180, τῶν διαδόχων αὐτοῦ οὐδόλως ἐνδιαφερόμενων διὰ τὴν ἑνωσιν, ἔπειτα δέ, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ διὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Λατίνων Σταυροφόρων τῷ 1204 καὶ τὴν μέσῳ αὐτῶν διεξιδῶσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης εἰς τὴν ὁρθόδοξον Ἀνατολήν, συνεπεῖα τῆς ὁποίας οἱ Ἀρμένιοι ἡγεμόνες τῆς Κιλικίας ἐστράφησαν ἀπὸ τῆς «νέας» εἰς τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην, διὰ λόγους καθαρῶς πολιτικούς, θέντες ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Λατίνων» (σ. 77-78).

Τέλος ἐν τοῖς ἐπιλεγόμενοις (σ. 79-90) δημοσιεύονται τὰ κείμενα δύο ἐπισήμων συμβόλων πίστεως τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας μετὰ περικοπῶν ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς Λειτουργίας καὶ τῆς Ὁμολογίας πίστεως τῶν χειροτονουμένων Ἀρμενίων ἱερέων καὶ συνάγεται τὸ ἐπόμενον γενικὸν πόρισμα τῆς ὅλης μελέτης: «Ἡ πίστις καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἀρμενίων ἐν τῷ δόγματι τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων εἶναι ὁρθόδοξον, καὶ ἐπομένως οὗτοι δὲν εἶναι Εὐτυχιανοὶ ἢ Μονοφυσῖται, ἀλλὰ μᾶλλον νομίζουσιν ὅτι ἀκολουθοῦσι τὴν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ἀπλῶς δὲ ἀποφεύγουσι νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὴν δογματικὴν διατύπωσιν καὶ ὁρολογίαν τῆς Χαλκηδόνης, ἀλλ' ὅμως ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ δόγματος συμφωνοῦσι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, παραδεχόμενοι δύο τελείας φύσεις ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἐν «ἀσυγχύτῳ ἐνώσει», ἐν «μιά ὑποστάσει τελείᾳ, ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ...», «ἄνῃ μεταβολῆς καὶ ἀλλοιώσεως» (σ. 88). «Φαίνεται, πράγματι, ὅτι ἡ σκέψις τῶν Ἀνατολικῶν ἀδελφῶν εἶναι κατ' οὐσίαν ὁρθόδοξος καὶ μόνον λεκτικὰς καὶ φραστικὰς τινὰς διαφορὰς καὶ ἀποκλίσεις ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁρθοδόξου φρασσεολογίας θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἀνεύρῃ. Ἐπομένως ἐπιβάλλεται, ὅπως ἀρθῶσιν αἱ ἐκατέρωθεν προκαταλήψεις καὶ καταπαύσωνται αἱ ἀμοιβαῖαι αἰτιάσεις ἐπὶ ἀποκλίσει ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς Ὁρθοδοξίας, διὰ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξετάσεως καὶ ἐν ἀγάπῃ καὶ συγκαταβάσει διευθετήσεως τῶν ὑφισταμένων μικρῶν διχογνωμιῶν, ἵνα τῆς κληροδοτηθείσης ἐκ τοῦ παρελθόντος καχυποψίας καὶ ἐπιφυλακτικότητος καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν. Ἰδίως ἐπιβάλλεται, ὅπως ἀναθεωρηθῇ ἡ κατὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῶν Ὁρθοδόξων ἀβάσιμος καὶ ἀδικαιολόγητος προκατάληψις τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν ἄλλων Ἀντιχαλκηδονείων καὶ ἡ ἀσύστατος καὶ ἄδικος κατ' αὐτῶν μομφὴ ἐπὶ Νεστοριανισμῷ δῆθεν. Ἡ ἀβάσιμος καὶ αὐθαίρετος αὕτη κατηγορία καὶ προκατάληψις αὐτῶν προήλθε, καθ' ἃ ἐξετέθη ἐν τοῖς προηγουμένοις, οὐχὶ τόσο ἐκ θεολογικῶν λόγων, ὅσον ἐκ πολιτικοφυλετικῶν καὶ ψυχολογικῶν κινήτρων, ἐκ τῆς ἐχθρότητος δηλονότι καὶ τῶν ἐθνικιστικῶν αἰσθημάτων αὐτῶν ἐναντὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἅτινα προσδιώριζον πάσας τὰς ἀντιδράσεις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίφασιν θεολογικῆς διχογνωμίας» (σ. 90).

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καθίσταται φανερόν, πόσον σημαντικὴ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἰωάννου Καρμίρη εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἐπικειμένου θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, τὸν ὁποῖον διάλογον θέλουσιν ἐπὶ πλέον διευκολύνει καὶ ἱκανὰ ἐκ τῶν παλαιότερων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἐξ ὧν μνημονευτέα ἐνταῦθα τὰ δύο μεγαλύτερα, ἥτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα «Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (εἰς δύο τόμους, 1953 καὶ 1960), ἅτινα νῦν συμπληροῦνται διὰ τῆς ἐκτυπώσεως καὶ τῶν τελευταίων ὁμοίων κειμένων (1967), ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐκ τῶν πρώτων γραφέντων ἔργον αὐτοῦ «Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός» (1937), μετὰ τοῦ προσφάτου τοιοῦτου «Luther und Melanchthon», (Sonderdruck aus «Kyrios» 1966), διὰ τὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων.